

Werkers

S.G. van der Vijgh jr.

Editie Henri Dekking

bron

S.G. van der Vijgh jr., *Werkers* (ed. Henri Dekking). De Erven F. Bohn, Haarlem 1900

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vijg002werk01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

t.o. I

S. G. van der Vijgh jr.

Ter inleiding.

In December van het vorige jaar is de schrijver van dezen bundel novellen gestorven.

Heel jong nog, maar éven drie en twintig jaren, is hij heengegaan, latend, met deze schetsen, de enkele vroege uitingen van de kunst, die hij eenmaal had kúnnen geven.

Wij, die het voorrecht hadden zijn vriendschap en zijn vertrouwen te bezitten, begrepen dat we deze uitgave niet konden laten gaan, zonder er in het kort bij te zeggen *wie* de auteur was.

Dit - vóór zijn werk de figuur van den jonggestorvene plaats - gebeurt niet om invloed op een beoordeeling te oefenen, het wil vóór al voorkomen de navrante mogelijkheid dat zij, die hem betreuren, hooren zouden van aanleg en belofte in zijn werk en daarom de aansporing om maar voort te gaan zóó.... En het wil óók trachten waardeering te wekken voor een talentvollen jongen man, die niets meer zal kúnnen geven, maar wiens werk, hier bijéén, en het beste wat hij geven kòn, het toch wel door allen, die oorspronkelijkheid in literatuur liefhebben, zal doen betreuren dat hij zoo jong gestorven is.

Niet langer dan enkele maanden heeft hij inderdaad gewerkt; wat hier gegeven wordt - met nog een paar aan periodieken afgestane schetsen - vormt den arbeid van den laatsten zomer zijns levens.

IV

Een gelukkig toeval had hem in April en Mei van het vorig jaar in kennis gebracht met mannen van literatuur, die den aanleg tot iets zéér goeds in zijn eerste kleine schetsen zagen en hem moed en vertrouwen gaven in een jonge artistieke kracht. Door hen vooral is hij zich zijn kunst bewust geworden - dadelijk heeft hij zich aan het werk gezet en met koortsige haast, alsof hij gevoelde dat er geen tijd meer te verliezen was, schreef hij een aantal schetsen en novellen - d' opzet voor gróóter werk, maar een verbazende massa arbeid omdat hij, telkens wijzigend en aanvullend, herhaaldelijk copieerde en re-copieerde.

Wat hij in ettelijke jaren levens in een fabrieksmilieu aan indrukken had vergaard - hij zag scherp en gevoelde diep - begon hij uit te zeggen. Zijn illusie was te schrijven den grooten roman van Arbeid, die in jong-Holland nog immer ongeschreven is. En hij had het gekùnd, als niet de wreede dood hem ontijdig geslàgen had.

Dit is nog jeugdwerk, het zal op vele plaatsen uit zijn stijl *kunnen* blijken, maar ook werk van een eminent beginner, dit zal *moeten* blijken uit de wijze, waarop hij de dingen doorzien en doorvoeld heeft.

Hij was een natuurtalent, één die alles van zichzelf had. En eerlijk, ongewoon. In wat hij beschrijft is zijn leven gegaan. Er was geen perversiteit in hem.

‘Ik wil zien wat ik zeg en zeggen wat ik zie.’

Eén die als ik zijn vriend was, schreef me, kort na zijn dood:

‘Hij was 't gepersonifieerde willen en kunnen. Hij dacht spoedig en goed, verklaarde hoe menschen voelden - zei dit precies zóó, als was hij de onderganer van het évenement. Wat kon hij werken, slaven - dagen en nachten! 't Werk joeg hem op uit 't bed, joeg hem van tafel naar z'n kamertje; ik voel me daarboven op dat kastje als een koning, als een keizer, zei hij. Dat kamertje waar m'n kinderen komen, waar

mijn gedachten komen, geen wereld kan me dat geven, wat ik daar genoten heb. Ik ben diep ongelukkig als ik er weg moet, in verrukking denk ik er aan terug. Dat kamertje! Daar heb ik geweend en gesnikt over 't wereldleed, daar heb ik een passie in me voelen groeien voor 't wereldrecht; m'n kamertje! Dat sta ik niet af voor een keizerrijk. Hij meende, de arme groote jongen, dat hij geen dweper was! En hij dweept met de lucht, de zon, het licht, met 'n boek, met pas gehoorde muziek.'

Een dweper wàs hij. De liefde voor wat hij mooi vond was vol dweepzucht. Als zijn jong gevoel getroffen was, kon hij zijn vreugde uitzingen met een ontroerende innigheid:

‘Alweer een brief van iemand (zoo schrijft hij mij naar aanleiding van een pas gelezen boek) die deze week zoo innig gelukkig is geweest, zoo trotsch als een koning, zoo teer liefelijk als Christus, zoo deemoedig als een zoete nonne, een bruidje rein van Jezus zoet. O, wat deze week mij gegeven heeft, zou ik het missen willen voor al de schatten, o, wat deze lange goudzingende dagen mij gezegd hebben en gegeven, hoe zal ik dat allemaal uitzeggen en opstapelen als gouden vaten en parelsnoeren voor je oogen?

Zoo heb ik God gezien en Zijn hand heeft mij beroerd en ik heb voelen leken, tranenbeken als droefheidvloed, tusschen mijn handen, als liefdepanden, voor Jezus zoet.

O, dat het zoo goud brandend heerlijk was, dat ik moest buigen klein en zeggen: God, zal ik dan sterven zoo? is dit dan zoo Uw godenlach, die arme mij, die kleine mij, hier zwijmelend neer doet zinken, zoo wilt Gij dan mijn zoete smartetränen drinken?

En telkens is 't in mij opgesnikt, zoo'n zaligheid, dat ik mijn handen heb gedaan voor mijn gezicht en ben gaan huilen, overgegeven aan zaligheid zonder denken.

... Dan ben ik gaan bidden, lachend stil in teederheid en liefdebeving voor dien man, stil gezeten, om te sturen mijn gedachten naar de wachten van zijn ziel, om te melden dat in de waatren van mijn rust een gouden traan van zijne liefde viel....’

Maar ernstig was hij vóór al. En met den ernst van een jong-getroffene, die misschien al om zich het aanhuiveren van een vroegen dood voelde.

‘Ik leef in lange dagen, schrijft hij me, ik werk veel en ben er soms gedrukt onder. Alleen vanmorgen heeft de Kroniek me door een vloekpartij op de bourgeois een oogenblik opgemonterd en ik ben trots als een keizer de huizen voorbijgestapt waar de kerels wonen. Dat wordt een ontzettende passie in me, een lange heete koorts van rechtvaardigheid. Ik denk tegenwoordig veel en somber, ik kom zoo diep in het leven en in de groote vragen, ik geloof soms erg duidelijk te zien, maar ik ben bang dat men mij niet zal willen begrijpen. De menschen zijn zoo terre à terre. Ik doe niet wat netjes en aardig is, het leven is alles, maar niet netjes en aardig óók niet en daarom kan je het niet aardig geven.

In deze afwisselende stemmingen is hij aan het werk gegaan en hij is begonnen kunst te maken, kunst, een passie voor de verdrukte mannen van arbeid, die hij liefhad, omdat zij voor hem het groote leven waren en omdat zij geplaagd en gepijnigd werden.

Lange brieven schreef hij aan enkele vertrouwden over zijn plannen en over zijn werk.

Zoo aan den heer Van Nouhuijs, die hem geraden had zijn krachten te concentreeren tot het schrijven van een Roman van den Arbeid:

‘Wat u zeide over het eigenaardige in mijn werken, dat

VII

telkens tot iets fragmentarisch voert, d.w.z. dat de verwachting van een vervolg, 't verder uitzeggen van het begonnen verhaal opwekt, kan ik geheel met u eens zijn.

Ik probeer te lopen. Ik voel dat ik het wel leeren zal, begrijp dat ik het vroeger heel goed heb moeten kunnen en dat ik nu door wat snelle oefening repeteeren moet, tot ik weer geheel in mijn vroeger element ben.

Zoo heb ik nu 't begrip van het trachten literatuur te maken, d.i. het concentreeren der werelddingen, der wereldgeluiden, lichten en stemmingen in mijn hoofd, en het weergeven daarvan....

Schetsen zooals *Nachtfeesten*, *Wijding*, zijn pogingen tot zingen, waarbij ik telkens een oogenblik merk dat het wel gaan zal, dat het gaat, dat God roept uit de holten der eeuwige werelden en tot mij, kleine, bevende, grootmachtig uit zegt wat er is, wat er geleden wordt, dat hij den wind tot mij laat spreken, de rivieren, de blanke luchten en de menschen die voorbijgaan met groote stemmen, groot als de oneindigheid van zwarte nachten onder inktdonkere, geel bestarde hemelen.

Maar het wordt mij te machtig soms. Ik moet dan het werk weg doen, de lange zinnen waarin mijn hart klopt, die door mijn ziel voortgestuwd worden zooals het hart het bloed voortperst door de aderen. Ik kan de groote stemmen niet meer aanhooren, die mij doen krimpen van ontroering: van angst, van afschuw, vreugde en trots soms.

Ik zit neer: moe - opgewonden - overspannen - geslagen door de aanstormende emoties, die op mij afkomen en mij omringen, die met mij spelen als de hooge winden der wijde vlakten met het kleine lijf van een muis, haastig voortritselend tusschen de grashalmen en.... ik beklaag mijn jeugd, die zoo donderend-ernstig is, die mij doet gaan, denkend en somber, tusschen de onbezorgde stemmen van mijn vrienden,

VIII

en ik aarzel verder te gaan, laat de pen los, maak er mij maar eens af te vertolken verder voor menschen wat God zegt in den wind der dagen waardoor mijn leven gaat'....

Van andere stemming is een brief aan mij, die ook van deze dagen moet zijn (naar aanleiding van 'Nachtfeesten'):

'Ja, 't is waar, erg skizmässig, maar waar 'k pret in heb, is dat jij er in gevoeld hebt wat ik er zoo graag in heb willen geven, een schreeuw van geestdrift voor den arbeid, een monument, al is 't gebrekkig, voor de werkers. Ik heb met houtskoolpoeiers aan m'n duim maar de poppen aangezet op 't teekenpapier, dat is zoo, dat gevoel ik duidelijk.

Heb je kunnen vinden den ouderdom van Ouden Piet en Arjaon, hun ruzie als begin van verval, als gevecht op den rand van een dak? En heb je gezien de alliantie van Hein en Driek, die victorie van jonge menschkracht op de arbeidsmarkt en viel je in 't oog de stemming van Kees als hij wint, zich sterker voelt dan anderen, als hij 't gevoel krijgt voor zijn liefde, van zijn groote kracht die hij in de fabrieken dondert als zware stoommacht, die de muren doet schudden? Dit zijn de feesten eigenlijk en nu bedenk ik nog dat ik voor zoo'n schetsgeval te veel motieven op mekaar heb geduwd.'

Hij voelt zich dan sterker worden, ook technisch vooruitgaan. In een enkele weken ouderen brief schrijft hij me:

'Ik ben nu aan een novelle bezig die wel eens heel lang kan worden.

Tot nog toe werk ik er gemakkelijk aan, met zoo'n verwonderlijke juistheid en duidelijkheid van weten en visie, dat het me zelf telkens licht verwondert. 't Is erg vreemd, ik heb nog nooit mijn kunst zóó gevoeld als een vrouw die in liefde heur armen wijd voor me opent, in volkomen overgave, als deze enkele dagen. Ik voel mijn geest, mijn verstand-weten

IX

door de wereld gaan hoog, alles ziend, alles wetend van groote hemelvreugde, die bedwelmt als een bad van zon na een dag in zwart donker, van godensmart weenend majestueus als een God weent. 't Is wonderlijk, maar ik voel me blij dat 't zoo is, een helder uitzicht is mij deze dagen gegeven op wat ik met mijn kunst doen kan, een rustige zekerheid dat 'k haar meester word, dat ik ze eenmaal geheel bezitten zal als een slavin die ik kan laten dansen mooi, kan laten schreien mooi, kan laten lachen duivels, kan laten schreeuwen tegen de menschen als een reuzin van ur-kracht, bewassen met het lange harde haar der vooreeuwen tegen die arme schrik-achtige dwergen. Daar wind ik me niet voor op, heelemaal niet, dat is nu alles een heel natuurlijk deel van mezelf, eindelijk tot mijn eigen bewustheid gekomen.

En toen hij zóóver was heeft hij zijn pen neergelegd, toen kòn hij niet meer, toen is hij ziek geworden.

‘Ik rust hier in deze stille plaats wat uit, schrijft hij me nog, in September. Ik luiert, kom op teas, maak visites, eet, wandel, lach, heb meisjes lief als zoete domme kindertjes zoo teer en mooi, om mooi te zien in kleuren zacht doorlichte kamers en daar al achter, dat 'k werktuigelijk drijf, is weenen lang en zacht gedrup van tranen en tasten van gedachten ver, in wereldruimten wijd, waar nooit gedachten gaan van deez' gewone doode lieve menschen, die weten niet waar toch mijn ziele schreiend vraagt en zich niets anders dan dit rustig doodzijn wenschen. Mijn tranen heet gaan om hun doode trekken neer en in mijn armen arm wil ik hun doode mooi verwarmen, doch niemand ziet mij aan en kust mij in erbarmen en snikkend stil zit ik maar bij hen neer.

Dat lucht wat op.’

Kort daarna is hij gestorven.

Als de schetsen in dezen bundel maar voor een deel bewijzen kunnen, wat in hem de literaire kunst verloren heeft, zij zullen *zeker* getuigen, dat hij nobel dacht en hoog voelde, dat zijn fantazie eerlijk en zijn sentiment zuiver was.

In dezen, met zooveel moed begonnen arbeid, waarover te spoedig de sterke hand verlamd is, moge men zien groenen de kiemen van de mooie toekomst, die hij zich droomde.

Bij voorkeur uit de brieven over zijn werk, zijn plannen en zijn verwachtingen, in spontaneïteit geschreven en daarin dus zuiver gezegd zijn intiem denken en gevoelen, moest getracht worden een schets te geven van zijn zoo zeer merkwaardige persoonlijkheid, liever dus dan met opmerkingen, die men niet onbevooroordeeld 'hoeft te achten. Dit auto is de waarheid.

De lezer van deze novellen kan nu weten met welke illusies Van der Vijgh zijn werk begon en hij zal dan wel iets meer in hem zien dan eenvoudig een talentvol beginneling.

De wil en het kunnen zijn, in eersten bloei nog, door den dood verstikt.

Voor ons blijft, met de diep-weemoedige herinnering, het betreuren dat Van der Vijgh niet lang genoeg heeft mogen leven om, voor alle menschen, te *bewijzen*, wat wij alleen *beweren* kunnen - maar met volle overtuiging beweren - dat hij was een zeer buitengewoon begaafd en - dit nu voor al - een superieur mensch.

HENRI DEKKING.

AAN MIJNE LIEVE OUDERS.

De lossers.

Van de schepen, die de smalle haven dempten in rumoerige, donkere verwarring, gingen de richters¹⁾ naar den wal, en droegen zeven ploegen van vier en twintig man elk suikerbieten de kade op.

In de scheepsruimen vulden meiden de manden, en gaven ze de dragers op, die de ladders beklommen, arm zwaaiend gingen over de leggers, het hoofd neer onder den last.

Als kettinggangers, die een vestingwal ophoogen, gingen ze de schepen in en uit: neerdalend van de hooge bietenheuvels, die breed bultten alom op het plein achter de fabriek, zwaar bestappend den horizontalen legger over de kade, de loopplank naar het schip, dalend langs laddertjes in de hopen der ruimen, spoedig weer rijzend

1) Zware loopplanken.

boven de luiken, gebukt onder een hooggeladen mand.

Het was een klein leger van werkers, dat hier dagelijks zwoegde van 's morgens zes tot 's avonds zes.

In grijze herfstdagen ging hier het gewoel der lossers; rijen dragers de loopers op, de loopers af, bewegend over de honderden meters lange kade, stijgend naar het wijde topvlak der voorraadstapels, waar ze de volle manden neersloegen, dat harde geelbleeke bieten sappig barstten.

Soms was over al de leggers de beweging gelijklevend, overstroomd de kade door algemeen beweeg van grooten arbeid, gaande leege dragers den eenen legger af terug naar de schuit, dravend de beladenen, gebukt onder den last, de helling op.

Op den wal was uur aan uur bezig gewoel van arbeiders naast het smalle haventje, dat lange zomers verlaten lag tusschen hooge graswallen, slechts drie najaarsmaanden vol rumoer van binnenvaartuigen, aken en tjalken, die in den herfst uit alle oorden van het land drijven naar Noord-Brabant om bieten te varen uit Zeeland, Holland en Gelderland.

Er was rustig beweeg over de lange, smalle

grondstrook waar het loswerk dagelijks leefde, de lossers droegen de honderdpond zware manden, keurarbeiders uit enkele Brabantsche dorpen, plumpe sjouwers in bruine en blauwe boezeroenen, blauw katoenen onderbroek, beenige zongebrande koppen onder slijkerige draaghoeden¹⁾.

Zwaar gebouwde meiden, breed in blauwkatoenen werkbuis, den voorschoot om korte rokken, de beenen plomp in slobkousen, de voeten in enorme schoenen, schraapten de bieten in de manden, die ze knelden tusschen de beenen, den mond naar den stapel.

Als ze half vol waren zetten zij ze overeind, torsend groote knollen met twee handen tegelijk in een kop op de ben, die ze met twee de dragers opgaven, de lendenen moeilijk strekkend, stram door 't langdurige bukken.

En de lossers droegen de manden uit, verplaatsend door gedurig gewerk bergen geelbleeke bieten, aangevoerd uit de doorweekte herfstpolders door schepen van allerlei slag, die in dezen tijd van 't jaar tot zinkens toe geladen langzaam

1) Om den vilthoed ligt een band vóór het voorhoofd, waarvan de einden, saamgehouden door een blokje, in den nek vallen. Op dit blokje steunt bij 't dragen de rand van den bodem der mand.

drijven in de kleikleurige wateren der groote rivieren ten Noorden van Brabant.

De losplaats van deze fabriek, eenzaam in verre vlakten, was nu bedrijvig als een kade in drukke handelsstad in groot rumoer van sloopstuwages, levendig door 't druk gedraaf der dragers.

Groot donker, onder zwarten torenschorsteen, stond hier de suikerfabriek: De Handel, wonder van stadsche grootindustrie in de verlatenheid der boerelanden.

Negen maanden van 't jaar, - dat hier rustig leefde in langdurige regens, vochtig heete vroegzomerdagen, als een zee van gras beefde tusschen vèr uitliggende dijken onder wisselende wolkluchten en strakblauwe zonhemelen, - lag de fabriek stil in hooge muren; doch in 't najaar herleefde ze, ging rumoer van machinerieën, gegil van stoomfluiten door de gebouwen, was er bedrijvigheid van bietenwagens, af en aantrekkende ploegen werkvolk, meiden en 'manskaerels' in bestoven werkkleeren, voddige petten op verwarde haarkoppen, voddige jassen over gelapte boezeroenen, blikken drinkenkruiken en broodzakken op de ruggen.

Door de breede daken ging damp op in de leegte, en uit den schoorsteen hoog boven den

gebouwenklomp sloeg een grauwe los uiteenvallende rookstraal de holte der luchten in.

In de donkere najaarsnachten bleef in de lokalen uitgelatenheid van licht, op verren afstand zichtbaar als weerschijn van een brand, en de fabriek vrat den inhoud der honderden schepen, in onafzienbare rij zich werkend door de lange, smalle vaart; doch zoolang de toevoer niet verminderde bleven de ploegen vóór, voedend de machinerieën, op de pleinen bouwend bovendien ontzachlijke voorraadstapels, regelmatig heen en weer gaande, de ijzer-beslagen schoenen hakkend op de loopers, arm zwaaiend, 't hoofd gebukt onder den last.

* * *

Het lossen was al veertien dagen in gang.

Er was begonnen met twee ploegen uit Heyde, later had men er drie ontboden uit Hammel, en de laatste week werkten er ook twee uit verschillende dorpen van hoog Noord-Brabant, bijeengebracht door hun ploegbazen. In de drie keten op het terrein, tusschen cokesloodsen en arbeiderswoningen, waren de honderdvijftig lossers en veertig meiden onder dak gebracht.

's Morgens na 't fluiten voor de lossers in dam-

pige ochtendschemering gingen ze in troepen naar de haven, schikten de leggers, stelden de trappen en begonnen het werk, afdalend in de scheepsruimen, groot stijgend den wal op over de zwiepende loopplank, zwaar begaande de helling naar de topvlakte der stapels.

In de schemering van den langzaam aanrookenden herfstdag was hier het gewerk der dragers, gaande in en uit het donker der schepenbende, opeen gedrongen in de haven, het tuig wanordelijk, de luiken wijd open voor de gretige handen der meiden, die de bieten krabden van de stapels en de manden volpropten.

Op den wal vóór de grootzwarte rij der vaartuigen in schaduw van scheepswant, donker warrend tegen de bleeke morgenlucht, gingen af en aan de lossers, hoog beklimmend den top der voorraadstapels, donker in den blauwen maanschijn der booglampen; en geruis van neerstortende bieten was over de hoopen, gekletter van de slijkerige wortels, gewassen in vette polders, gezwollen en blank van suikersap.

In de masten treurden nog de roode lichtjes van scheepslantaarns, armelijk uitdoovend later in bleek morgendampen, als de blauwlichte booglampen nog spatten wit gegloei in de eenzaamheid der luchten boven de wijde bietenstapels,

zonderlinge tomben waartusschen lange gangen als stegen, bedekt met weeke modder, gekneed door de voeten van arbeiders, die zich hier van tijd tot tijd kwamen afzonderen.

Soms was er verwarring tusschen de heen en weer trekkende lossers, als een ledig schip te langzaam achteruit gehaald werd om achter de in lossing liggende schuiten de vaart te verlaten.

Dit ging meestal met ruzie over de lossing tusschen schippers en den opzichter, reuzigen, baardigen man met hoogen schouder, kolossaal, vergroeid lijf, in zijn jeugd gekraakt onder een karwiel.

En er was geschreeuw en gecommandeer, grof gevloek van ongeduld en drift: de schippers bezorgd voor de boorden van hun schuit, die krakend schaafden in 't muurvast gedrang, de opzichter gulzig op 't werk, buiten zichzelf als hij een kwartier met een losse ploeg moest wachten, en zoodra het geladen vaartuig de flank voor den wal had, droeg een troep lossers de leggers aan boord en begonnen de meiden te laden, breed bukkend in haar slijkerige werkkleeren, de handen in de harde bieten, klauwend de manden vol, òm zich het ongeduld der mannen, die haastig aan den gang wilden om den verloren tijd in te halen.

Gulzig de bieten schrapend en tassend, groeven ze zich in den buik van 't schip, holden een gat, ondermijnden de wanden om zich heen, die ruischend afzakten, haar neerdrukkend vaak onder den zwaren stroom; maar ze drongen staag dieper, het ruim uithollend.

En de manden, haastig geladen, werden in een schok geheven door twee meiden op den schouder der dragers, die langzaam het trapje beklommen en den looper opgingen, zwaar begin-stappend, het lichaam onder de ben donker rijzend boven het bietenhol, waar de meiden haastig laadden, ruiterte-paard op de mand losrukkend de bieten.

Op grijze herfstdagen, in kil aanstroomenden vlaktewind onder jagende wolkbranden, als de doode bladeren der boomen op den wal neerdreven uit de zwarte takwarringen, leefde hier het zwaar bedrijf eentonig: het heen en weer gaan altijd-door van deez' bende geoefende sjouwers, in 't werk gebleven na een week proeftijd, toen de zwakken en zieken naar huis gegaan waren; en nu werkten hier honderdvijftig der beste Noord-Brabantsche polderjongens, gegroeid onder zware lasten bij grove voeding, geboren in krotten ergens in een ruïneuse achterbuurt van een Brabantsch dorp, gezoogd op de stoppelvelden, in geurgloeiing der versch gemaaide

hooilanden van Noordwest-Brabant, waar de arbeiders uit het arme, zandige Zuiden zich bij de boeren in drukke oogsttijden verhuuren. Dit was het door harde levensomstandigheden voor zwaar werk gekozen gedeelte der arbeiders uit enkele dorpen, ontwikkeld en opgegroeid in de gevaren der armoede: Onvoldoende voeding in den eersten groei bij hard werk, te weinig versche lucht in de slaaphokken, te zwakken bouw voor den zwaren arbeid, die er neersloeg onder den graanzak of de kolenbaal.

Nu zij in de herfstmaanden nog een goed loon in 't aangenomen maken konden, wierpen zij zich gulzig op het werk, plunderend de volle schepen, zwoegend dat zweet hun de kleeren doorweekte en ze 's avonds na 't lossen neerzakten van hun kist in de keet, de broodkorst in de slijkerige klauwhand, den mond vol, verslagen door looden slaap van afmatting.

De gedachte aan het geld, dat ze 's Zaterdags ontvingen, joeg hen in draf, en in korten tijd droegen ze groote schepen leeg, bouwend reusachtige klompen aan de voorraadstapels, en met hun loon, veertien of vijftien gulden voor de lossers, zeven of acht voor de meiden, gingen ze 's Zaterdags naar huis uren ver over slijkerige wegen, blijdschap van Zondag in 't verschiet,

vreugde van verlangen naar jenever en dansmuziek; doch bij het werk waaraan ze zooveel verdienden bleven ze eerbiedig ordelijk, met ontzag voor den directeur en de groote fabriek vol wondere machinerieën, die millioenen gekost moesten hebben, arbeidend in de lucht om hem heen en in het licht der lange dagen.

* * *

Langzaam had de kil drijvende Oostenwind donkere, uren wijde wolkbanken voortgeschoven naar het Westen, en uit lichtblauwe hemelvlakken, tusschen ná-zeilende wolken, spoot zon over de dampige bietenhoopen, de drukke haven, zocht in snelle schijningen, gejaagd door schaduwen overal, over de verre, eenzame herfstweiden.

Op de schepen en den wal leefde het werk rustig, en als het dun gouden najaarslicht brandde in 't tuigagebosch gingen de lossers over de kade kleurig dooreen, altijd bezig aan den bouw der voorraadstapels op de pleinen: lage bastions, zorgvuldig opgebouwd door de werkers, die òmkropen tusschen het neerspatten der bieten.

In het ruim der Jonge Johanna, groote Groninger tjalk, laadden vier meiden de manden,

die ze om beurte opgaven aan twaalf dragers.

De bodem der schuit was ontbloot, en in de taaie kleilaag werkten ze gemakkelijker dan op de hobbelige glibberige bietenlaag.

Ze werkten haastig in de schemering van 't ruim, waar de dragers telkens even wachtten vóór ze de manden op den rug namen; haar gezichten gloeiden donkerrood, gezwollen door den zwaren bloedslag, maar zij rustten niet, laadden en gaven op, stram in de heupen, moeilijk zich oprichtend, de mand boven het hoofd, breed staande een oogenblik naast de dragers, den buik plat tusschen de heupen, de borsten strak onder het blauwkatoenen werkbuis. Roerloos waren de groepen dan even in gejuich van hoog wuivend zonnelicht, stuivend achter langzaam zeilende wolken uit, loome achterblijvers van het leger, dat hier dagen lang over getrokken was: stonden telkens twee arbeiders naast elkaar in 't ruim, vier meiden er achter in ernstig gebaar van werk, de manden heffend, de lossers den kop neer om den last te ontvangen, en dan waggelden ze heen, voorzichtig klimmend, éene hand hoog aan de mand, de andere aan de trap, opgaand in het kleurige herfstlicht. En door dezen klaren herfstmiddag, vol vreugde van laatsten zomerzontriómf, ging ernstig het gezwoeg der

dragers, donker bedrijf van dwingenden arbeid.

De lossers van De Jonge Johanna bestapten haastig de helling der leggers, sloegen de manden leeg en keerden terug naar de schuit, wachtend bij de trapjes tot de vier maats opkwamen uit de diepte, zakten dan zelf af in 't ruim. De zon telkens zacht over hun plomp bewegend werklichaam, rusteloos in 't juichende kleurlicht van den heiligen herfstdag, doch in hun stille oogen was slechts 't levensgevoel van hun groot lijf, trillend in koorts van arbeid, die hen voortjoeg over de planken in uiterste spierspanning, en van de rosse gezichten droppelde zweet, tranen van hun te zwaar zwoegend lichaam.

* * *

Tegen elf uur kwam Rooie Mie uit de keten met twee emmers koffie.

Voorzichtig droeg zij ze over de glibberige kade, het gezicht in aandacht.

Kort, gezet, in korten werkrok, heur beenen in grijze slobkousen over enorme klompen, het rosse haar oranje rookend om heur rood, sproetig gezicht en rose nek, kwam ze nader, hel kleurig in het stuivend zonedampen.

Toen ze de eerste lossers bereikte, stopten die dadelijk.

De meiden kwamen moeizaam het ruim uitklimmen, begeerig naar een slok drinken, verlangend even naast de mannen te staan, die nu een oogenblik rust namen en om beurte vol schepten de groote kommen, dobberend in de emmers, dan gulzig dronken, het gezicht hoog, de oogen dicht onder den slag van 't brandend zonnelicht. Maar als de meid wat lang bleef ergens, riepen de dragers van naaste schepen, ongeduldig, groot wenkend, dreigend, en gewillig bukte Mie zich tusschen de emmers en ging verder, de plumpe beenen moeilijk tillend over de loopplanken, schreeuwend naar de ongeduldigen:

‘Nò, nò, nog genogt!’

En om beurte vielen de ploegen stil, tilden lossers gretig in slijk-gekorste handen de groote kom aan den mond en dronken gulzig.

Een oogenblik stonden de manskerels en meiden rustig in 't herfstkleurleven der kade, groot in zwaar gebouwde leden, de zonroode gezichten donker droomend in schaduw van den draaghoed, en alleen de meiden babbelden wat, vriendelijk tegen de stroeve dragers, verlangend naar een goed woord.

De lossers der Jonge Johanna kwamen aan de emmers toen ze al half leeg waren, de witte kommen dobberend in zwarte diepte, en Jaonus

Diep, reusachtig drager nam eerst een dronk, hoorbaar slokkend, de wimpers neer over donkere oogen, loenschend langs zijn plompen neus naar de wegzuigende koffie, het zweet-glanzend gezicht grof beenig, bloedrood onder de heete lichtvlam van zon. Mie Jonkers, groote blonde meid, geel verschoten haar langs bleek gezicht, breed in heur blauw werkbuis, een jas van blauw katoen met wit beenen knopen, keek onbewust, stil lachend hoe hij dronk; doch toen hij genoeg had, schokte ze snel den kop om, niet willend dat hij 't merken zou. Maar hij had haar wel zien kijken en Hannes Jacobs, die den arm achter hem heen sloeg om hem de kom af te nemen, wegduwend, schepte hij nog eens en hielp Bet, die schaterend, de hand in de zij, een oogenblik niet drinken kon van lach en verlegenheid om wat hij nu deed.

Toen zij de kom aan Hannes gaf, kwam Jaonus naast haar en lei den arm om heur schouders; doch zij rukte los, gillend, gaf hem met de zware hand een slag op den rug, hem wegduwend tegen den korten Arjaon Willems, die zwaar vloekte, achteruit wankelde. En nu opeens schreeuwde Mie, die haar emmers bedreigd zag, dat het uit zou zijn met 'r gejak; doch Jaonus Diep, groot voor haar, nam opeens haar boos-

rood gezicht tusschen zijn harde klauwhanden, haar voorover trekkend over de emmers waarvoor ze zoo'n angst had, kuste haar op de vleezig bijeengeknepen lippen, en een zwaar gelach ging over de groep. Van de naaste loopers keken de dragers op, uit schepen hier en daar gluurden meiden nieuwsgierig, en Mie, hoogrood, de blauwe oogen woest verontwaardigd zweepend in Jaonus' gezicht, bukte in haar breede, rondvleezige schouders tusschen de emmers en ging heen, klein waggelend tusschen de mannen uit, nageschreeuwd door meiden.

De dragers daalden weer de loopplank af, wachtend een oogenblik naast de vier volle manden, vóór de rust gereed gezet; de meiden log kwamen haastig in 't ruim, gaven de vrachten op: de dragers achter elkaar klommen de schuit uit de helling over naar de hoogte van een stapel, waar ze klein bewogen nu tegen 't schitterend groene hemelveld, dat strak uit stond over de wereld, zonder een enkele wolk, witlicht van zon, hel wemelende gloedspat, die gloeiing walmde over den witblakenden Oosterhemel.

En nog een uur werkten ze voort, krioelden de dragers over den wal in den hevigen middagbrand der zon.

Hoog uit het nijver krioelen gingen veel spich-

tige masten, licht roodbruin, de leege herfstlucht in, mee heffend schril zwart gelijn van want, en in de witte branding van 't middaglicht op de vlakke kade naast schepen-rust ging nu het werk moeielijk voort, dropen de gezichten der lossers van zweet, bukten ze dieper onder de manden.

Klein bewegend in helle duidelijkheid leefde het zware werkbedrijf hier op den heeten wal, zwijmelden werkers onder den slag der groote zon, nog eenmaal in dezen stillen helderen herfstdag de moede herfstlanden heet kussend, en moeielijk, klein stappend, zonder werkkraft klommen de meesten naar de hoogten. Doch enkelen, de sterksten, nog veerkrachtig onder den last, gezweept door de hitte, draafden, het gezicht donkerrood, glimmend, de oogen wijd in dronkenschap van werklust, aanzettend in overmoed de meiden in de heete ruimen:

‘Ju! Ju!’

en de vrouwen verhit, afgemat, gaven de manden onverschillig op, ze plomp neerduwend op den schoft van die ‘jakkers’.

Maar om twaalf uur, een roep van verlossing, dreun-loeide de stoomfluit gerekt in de leegte der stille herfsthemelen, liepen lossers en meiden door elkaar de kade af, plotseling verlaten, gloeiend in de witte zon, bevend in hitte-damp van arbeid.

* * *

In keet twée, de ruimste van de drie, waar twee ploegen uit Hammel lagen, was ingeschikt voor zes Heyders. Er woonden nu vijftig lossers en vijftien meiden, die op zolder sliepen; de bedsteden der dragers gaapten donker in de zijmuren beneden. Deze keet was een laag, zeer lang hol met kleine deur naast een venster in den frontmuur en een raam in den achtergevel.

Midden in 't vertrek broedde een reusachtig steenen fornuis, gedekt door een ijzeren plaat met drie gaten, waarin log-brede ijzeren potten en waterketel pasten. Voor de bedsteden, waaruit geel stroo slierde, lompige dekens neerhingen, stonden de kisten der dragers, waarin ze hun brood bewaarden en wat onderkleeren.

Op de kisten en den rand der bedsteden aten nu de arbeiders, en een damp van zweet en eten benauwde het vertrek, schemerig verlicht door de kleine ramen en de openstaande deur. Alleen de meiden en mannen bij de zijmuren naast de vensters waren geheel zichtbaar voor de anderen in het donkere middengedeelte, waar enkel de gezichten vaag leefden in stillen schijn, die hier grijs smeulde in de diepte der dampige keet.

Gerinkel van hengersels der groote ijzeren ketels,

die van hand tot hand gingen, glinsterde nu en dan boven de rustige eetgeluiden: rustig gedruisch, dat men hoort in groote stallen waar dieren langzaam kauwen.

Gebogen over de borden op hun knieën aten de werklui zwijgend, haastig slokkend, het gretige, door den arbeid in de herfstlucht verzwakte lichaam ruw bevredigend door deze haastige zwelgerij.

Na een kwartier waren de potten ledig; alleen een oud werkman hier en daar at nog, langzaam kauwend. De blikken borden en ijzeren vorken waren naast de kisten gelegd, tabaksdoozen klikten open, en de mannen propten groote tabak-pruimen in den mond of staken een pijp op, en blauwe damp wolkte naar de wijde zoldering: wit gekalkte planken, gesteund door ronde, ongeschaafde sparren. Zware stank van smeulende blaren doorwalmdde het hok.

Bij het kleine raam in den achtermuur diep in de keet zaten de Heyders bij elkaar: Bet Jonkers, Jans Van Noort, Jaonus Diep, Hannes Jacobs en twee oudere, getrouwde werklui.

Zij rustten nu, zwijgend, de mannen geleund tegen de muurtjes tusschen de bedsteden of plomp voorover steunend de ellebogen op de knieën, de ruggen breed.

Bet zat tusschen Jaonus en Hannes op den grond, de beenen gestrekt, Jans naast het raampje op heur kist, achter een goudgeel wemelenden zonlichtbundel, die door het raam neerlaaide op den hitte-stralenden vloer.

En ze zaten hier nu rustig bijeen, vertrouwelijk in vriendschap van menschen uit het zelfde dorp in den vreemde, buiten het denken der anderen, vreemde, verwarde bende in de diepte der keet.

En ze begonnen nu geheel rustend aan hun vrij half uur, een weelde van rust na den langen aanval van den morgen; en na de hevige bevrediging van hun moe lichaam bezwijmden de mannen in zwaren slaap, leunend tegen den muur of gestrekt in hun bedstee, neerliggend in looden rust.

Ook Jans en Bet sliepen, de gezichten wezenloos, het hoofd scheef aan verlamden hals op den schouder, en een zware stilte dreef in de donkere dampige keet, wijd schaduwhol in den alom lichtbrand van den herfstmiddag, warm en feestelijk als een in zomertijd. De groote lichamen der dragers, verlamd door slaap, lagen neer in verwarring overal, in de slaaphokken, naast de kisten, bij de ladder, naast het fornuis; en uit de kleine wijd geopende deur in den zwarten

gevel walmde een dunne blauwe damp de lichteindigheid van den groenblauwen herfsthemel in.

Doch om één uur kwam de opzichter en loeide ruzieachtig naar binnen een zwaren roep uit zijn baardigen mond, de diepe oogen boos in de verte der keet:

‘Vooruit, hoor! 't Is tijd!’

En opeens stonden hooge gestalten recht, waggelend in slaapbedwelming, grijpend naar het hoofd of ze de pet op hadden, en in de keet leefde groot, schor rumoer van in schrik ontwakende menschen, die tegen elkaar aanliepen, zonder gedachten, stamelend.

In de verwarring van den opstand der hooge gestalten overal, die het licht verdonkerden, bukte Jaonus zich in den hoek bij 't raam over Bet, zoende haar, en stil lachend stond ze op, nam haar kruik en ging naast hem naar buiten, verblind daar een oogenblik door helle zonbranding alom.

* * *

Dadelijk begonnen de ploegen het werk.

Alleen twintig man uit Hammel, zes meiden en veertien dragers stonden bij elkaar, wachtend tot men het pas geloste schip verhaald en een diep geladen tjalk zich langzaam in de ledige plaats gedrongen had.

Op een kruiwagen stond de baas, schreeuwend uit zijn woesten baardmond tegen de schippers, die te langzaam verwisselden naar zijn zin, de pet boosaardig over de oogen, loensch van boosheid, en tusschen 't regelmatig heen en weer getrek der lossers hoopten hier de breede sjouwers opeen, ongeduldig op het schip te komen, diep in 't gele water. Langzaam schoof de logge, volgepropte schuit tusschen een tjalk en een kleine aak met een staak als mast, een tentje van zeildoek achterop bij 't roer als kajuit. De schipper en zijn knecht worstelden aan de zware boomen, en telkens joeg de driftige kapitein zijn vrouw aan 't roer een vloed van vloeken over het magere, angstige lijf.

Na een kwartier zwoegen aan trossen en boomen, waartegen ze de borst induwden, lag de zware kop van 't schip voor den wal, de lading geheel bloot voor de lossers, die nu haastig leggers aanschoven; en in de heete herfstzon, die zeeg uit den witschitterblauwen hemel over het roerlooze moeë schip, bukten zes meiden naar de bieten en laadden de eerste zes manden. Achter haar, groot in 't helle zon-rooken, dat over de schepen ging, twaalf dragers zwaar van bouw, onaanzienlijke bende in slonzige bestoven werkkleeren.

Toen de eerste zes manden gevuld waren, gaven

de meiden ze op, overeind komend in een ruk naast de mannen, de armen langs hun schouders, en voorzichtig over de hobbelige bietenlaag, wankelstappend onder den dreunenden druk gingen ze naar de leggers, achter elkaar, de manden rookend van stof, balanceerend op den nek; en op de schuit verliep weer hetzelfde zwijgende bedrijf van 't opgeven, stonden de meiden weer naast de dragers in donkere groep van arbeid, eendrachtig in het werk, één in den aanval.

Langzaam gingen de uren na het schaften over de woelige losplaats, dampend van zon, geheel bezeten door het gewoel der werkers, haastig gaande in hun zweet-doorweekte kleeren, en bij den koffie-emmer om drie uur werd haast gevochten: geen kommen genoeg voor de gulzige handen. Eér Mie halfweg was op de kade, schraapten de pullen over den bodem der emmers, bulderde er ruzie los tusschen de dragers van ploeg drie en vier, omdat er voor de laatsten, die nog twee ploegen naast zich hadden, al niets meer overbleef.

Onder een regen van vloeken vluchtte Mie naar de keten om twee andere emmers, en zoolang ze niet terug was bleef de ruzie smeulen onder de dragers van ploeg drie en vier, die zwijmelden in de hitte onder de manden, in de smorende omhuiving der zware vilthoeden, grom-

den om drinken, onredelijk als ongeduldige dieren. En toen de emmers weer kwamen drongen drie ploegen tegelijk er om heen, stond Mie grommend tusschen hen, scheldend, de dragers en meiden belettend uit den emmer te drinken zonder kom, door schel geschreeuw, een zweepende vloek waarmee ze ze bedwong.

En toen ze langs den wal terugging met de leege emmers, riepen meiden uit de schuiten een vriendelijk scheldwoord.

‘Rooike! Rooien bliksem!’ schreeuwden dragers, en de plumpe meid, het groot-roode gezicht omrookt door verward ros haar, lachtte stil om de blijdschap der bevredigde menschen.

* * *

Om kwart voor zeven staakten twee ploegen het werk, drentelden de lossers wat heen en weer, de meiden haastig dwars door het werkgewoel naar de keet, zochten hun voddige jassen, die aan den voet der boomen door elkaar lagen, en gingen naar de loods tusschen de nog werkende dragers, hier en daar even hangen blijvend, om te zien hoever de anderen opgeschoten waren.

Doch om zeven uur stopten ook de vijf overige ploegen, liep alles door elkaar over den

wal, kwamen de laatste dragers, de leege mand voor zich uit gooiend, van de stapels naar de boomen, en over de losplaats, rumoerig in rossen damp van avondzon, ging gezocht van verlichting, een zucht van rust na hevig gezwoeg van den dag.

Kruiwagens, leggers, sloopstrappen, manden en schoppen lagen door elkaar over den stoffigen grond, verslonsd onder den zwaren stap der dragers.

En haastig ging al het volk naar de keten, de lossers gebukt onder den last van den langen werkdag, loom in hun lauw-klamme kleeren, dampend van zweet.

In keet twee, nu al donker, diep hol, zwak belicht bij de kleine ramen, maakte Rooie Mie het fornuis aan, stampte met het hakmes takkebossen in de vuurholte, en een zware houtrook zweefde onder de lage balken.

Op de kisten zaten nu de arbeiders, groot donker in 't stervend licht, dat binnen droomde van den herfstavond: wonder verhaal van kleuren in den wereldkoepel der stille hemelen, donkerblauw opstaand over 't Oosten, doorflitst daar door weifelende, bleeke sterren, lichtend groen, rose en oranjebloedig in 't Westen, waar een bolle, roode zon wegzonk achter de heilig omgaande horizontlijn.

In de keet aten de arbeiders, en in weeke roetschemering leefden gezichten op hier en daar, die loom naar 't licht der kleine ramen vroegen.

In de diepte zaten weer de Heyders bij elkaar, zwijgend, groot-kauwend, den mond volgepropt, niet in staat een woord te spreken en Bet, tusschen Jaonus en Hannes op den grond, schonk hun kommen vol als ze leeg waren, verplicht als meid de mans-kaerels te helpen.

* * *

Na het avondeten bleven de meeste werklui binnen: maar Jaonus, Hannes, Bet, Jans en nog enkelen slenterden langs de steenkoolhoopen, door zwarte, donkere gangen, mondend op een pleintje naast de fabriek, waar de grond daverde van den zwaren gang der machinerieën, stoom hier en daar uit den grond barstte. Angstig gingen ze hier voorbij, bang dat de binnenopzichter ze zien zou, doch er kwam niemand, en haastig stapten ze de buitenpoort uit, den weg op, kalkstoffig tusschen stapels ros-roestig sloopijzer, barrikaden van afgedankte werktuigen, versleten of verouderd. En groot in saamklomping van hooge gebouwen, dampend uit alle daken, rumoerde de reusachtige fabriek, zwaar zwelgend.

Het troepje arbeiders donkerde langzaam den weg over, zwijgend voor de stil gloeiende avondkleuren in de verte boven de wijduit vlagende, grijs nevelige weiden. Ze gingen moeizaam voort, een tiental sjouwers en vier meiden, plomp in beslijkte kleeren, loom sloffend in de weeke stoflaag, die zwaar oprookte, langzaam neerdreef in het bepoederde gras aan den wegkant.

En eindeloos was de weg voor hen onder den hoogen wereldkoepel waarin warme avondwind dreef, komend uit de oneindigheid, zwevend breed over de doode vlakten.

Ze gingen een kwartier voorbij de fabriek, nu klein rumoerend in den sereenen droefstervenden avond, laag in de verte der wereldvelden onder de zware schoorsteenpijp, die grauwe rooksluiers uitdreef naar het donkere blauw van den oosterhemel, waar de nacht koel aanschaduwde over de nevelige landen.

Jans en Bet kwamen achteraan, de armen gevleid op den buik, wiegelend op de heupen. Ze praatten zacht over de vreemde meiden, die vóór hen liepen.

Tot de knieën in grijzen rook van stof, gingen ze achter de mannen, die zwijgend slenterden, de oogen loom in leege verten starend naar den horizont, waar lila wolken hingen voor stillen

avondbrand van rood-goud op groen rose en groen lichtwit blauw.

Ze kuierden lusteloos, de gezichten moe, loom stappend onder den last van den werkdag.

Aan den kant van een droge sloot ploften ze neer in 't gras, rust opeens in de bevende beenen, en strekten zich uit; en nu spraken er een paar, gromzeggend, over het werk en de hitte nog zoo laat, over dezen onverwachten tegenstand der zon, niet tevreden hen heel den zomer in de polders te hebben geblakerd; over de fabriek die zooveel peeën vrat, over de fabriekslui, die naakt moesten staan bij de bakken en machines, daar kreppeerden van hitte en damp, - en donker rommelend uit de roerlooze, wachtende verte sprak 't geraas der fabriek, geheimzinnig gebouw van machinerieën, duizend maal sterker dan een paard, en die honderden arbeiders uitspaarden.

En over hen kwam angstig ontzag voor deze machinerieën, machtiger dan zij, dreigend met werkeloosheid en armoe, onverbiddelijk als God. Snijdend de stilte, riep Jans van Noord nu:

‘Blij da'k te mienste nie in 't febriek oef!’

doch Hannes Jacobs, vroolijk opeens in 't geluid van haar vrouwestem, lachte haar uit:

‘Ou, ou, meide motte zwijge, die telle nie

meê!’ en Jans schreeuwde terug, en na een oogenblik was er geschater van de meiden, stotterend in lach om de ruzie met de manskaerels, die onverschillig antwoordden met onverschillige zetten, door de meiden teruggekaatst, blij dat de jongens zooveel praats voor haar hadden. Maar later viel de stilte weer neer, lagen ze moe, aarzelend terug te gaan naar de keet, lood in de beenen, slaap achter de moeë oogen; en toen Hannes Jacobs snorkte naast Jans, waarschuwde zij:

‘Ier slaapt er eene! 't Wor tijd, meinse!’

En drie vier mannen werden knorrig wakker. Hannes, geschrokken door gedruisch om zijn hoofd, vloog schrikvloekend op de knieën, overstroomd zijn slaapzwaar lijf door 't zwart gelach der anderen, die al gingen op den weg, langzaam den inktblauwen nacht te gemoet, die aanzeeg wijd over de wereldvlakte, uit nog avondlichten hemel, bespat door witte, weifelende sterren.

Voorbij de levende fabrieksmuren in 't lichtblauwe maanlicht-schijnsel van booglampen tusschen de spoelgoten¹⁾, gingen ze naar de keten,

1) De bieten der voorraadstapels worden in gaten waarop ze gebouwd zijn geworpen; snelstroomend water voert ze meê naar de fabriek.

angstig voor opzichters hier, in rust van donker toen ze achter den torenschoorsteen in de nachtzwarte gangen der steenkoolstapels kwamen en 't schemergloeiend deurgat der keet zagen, waar alles sliep.

Een lamp zonder kap spreidde er in een hol van nachtdonker zwak gelen lichtdamp, tot ros licht geweekt in een breeden kring, waar geruisch van slaapademhaling zwaar ging door het duisterleven.

Tastend, nu en dan stootend tegen potten, klompen en kisten, zochten de mannen hun kooi, plomp schuivend in de hokken, dadelijk stil in bedwelming van slaap, en onder de binten maakten Jans en Bet bij een klein raam heur jakken los, lieten rokken neerglijden op den vloer, fluisterend om niet gehoord te worden door de twee vreemde meiden, die in een nachtzwarten hoek van den wijden zolder al lagen in haar bedstee, zacht behagelijk kreunend, zich rekkend op den stroozak. Bet, teleurgesteld, beklaagde zich:

‘Oe vind em nou?’

Jans, donker naast haar, reusachtig onder het laagdrukkende dak:

‘t Is ne lammeling. I doet-o'-g'er nie zift.’

En in de schemering, die hier brandde, teer grijs bij het kleine raam in 't diep inktzwart

wemeldonker van den wijd gapenden zolder, bleven ze fluisteren, heur gedachten vertrouwelijk in elkaar: over de stuurschheid van Jaonus tegen Bet, voor wie hij vroeger zoo vriendelijk was en die hij van avond niets gezegd had, tot ze knikkebolden, omhangen door onmacht van slaap, achterover zakten op den stroozak, dadelijk snorkend; en over het warmte broedende dak vielen zware geluiden uit de fabriek in koorts van haastig gewerk, gingen telkens loeiende fluitstooten uit in den ademloozen herfstnacht, kreten van waakzaamheid en overmoed der machinerieën, in de hel lichte, heete lokalen bewaakt door halfnaakte arbeiders, zweet druipend, dof bedwelmd door stoomhitte.

* * *

Jaonus en Bet kenden elkaar al jaren.

Ze woonden in dezelfde huizenrij te Heyde, hadden gewerkt in dezelfde wiederskrooi bij de kleiboeren, weken lang geslapen in dezelfde keet en dezelfde schuur.

Maar eerst enkele weken maakte hij wat werk van haar, haar heel goedig en gewillig vindend, soms vleiend vriendelijk in verlangen naar een geschikt woord van hem, en onder het lossen als hij haastig in een drafje daalde langs de leggers

naar het ruim, keek zij over haar schouder naar hem, het gezicht rood van 't bukken, de oogen lachend in de zijne, en dan even knikte hij.

Op een avond ontmoette hij haar in een donkeren gang tusschen de steenkoolhoopen en nam haar opeens tegen zich aan, de armen zwaar om haar schouders, haar lichaam geheel tegen het zijne, kuste haar, en zij zonder tegenstand bleef naast hem, telkens hem gewillig gevend haar mond, haar gezicht, zich in zijn armen voegend in geheele overgave, en na dien tijd gingen ze vaak 's avonds alleen 't donker in, stil tevreden elkaar lief te hebben, bij elkaar te kunnen zijn in de eenzaamheid der velden na het lange, eentonige leven van den dag, en zij gaf zich geheel, heel verliefd op dezen grooten jongen, nu al zijn slavin, niets liever wenschend dan hem geheel toe te behooren. In de keet stoeiden ze samen, kneep hij haar in de armen, kletste haar op de dijen, heel-en-al onverschillig of er anderen bij waren, grof; maar zij lachte altijd, gelukkig te zien dat hij werk van haar maakte, en in de schuit gaf ze hem licht de manden op, vlak naast hem dan, groot in haar werkkleeren, het losfladderende buis, wijd uitstaande rokken onder de blauwe schort, het rosse vrouwegezicht groot onder heur slordig om 't hoofd gewonden, geel verschoten

haar; soms dan zeide hij iets, moedigde haar aan bij 't opgeven:

‘Hè, hoep!’

En zij werkte blij, neuriënd dan met Jans een toonloos veldliedje, klagelijken deun.

Soms maakte dit de anderen gaande en begon een schel gezang in het ruim, dat de meiden in andere schuiten overnamen, en een barbaarsch gegalm ontbrandde over de losplaats: zingend gaven de vrouwen de manden op, gingen de lossers snel heen en weer, de beenen pezig, plompend op de loopers, de schouders sterk onder de hoog gedragen mand, ze kort leegslaande, de bietenbergen, honderden meters in 't vierkant, bastions op de uitgestrekte pleinen achter de fabriek, ophoogend, met tientallen de loopers bestormend, donker bewegend als in gevecht tegen de verre luchten, moedig door het gezang der meiden, die de oude liêkens ophaalden, sedert eeuwen gezongen door het Noord-Brabantsche werkvolk bij den eeuwigen arbeid op de wijde kleivlakten.

* * *

Snelle Noord-Oostenwind dreef dagen lang een oceaan van wolken over de landen, en in droef licht van dreigende herfstdagen ging het loswerk nu voort.

Schepen schoven naast elkaar en versperden de haven een half uur ver.

Er was telkens hevige ruzie tusschen de schippers, die in ongeduld voor den wal, onder de lossing of om leeg de haven uit te komen, elkaars tuig beschadigden, en soms morde algemeene ontevredenheid onder hen, dat ze hier dagen wachten moesten eer zij aan de beurt waren, zich zooveel goede reizen voor andere fabrieken zagen ontgaan, en ze kwamen in troepen naar de fabriek en drongen aan, gulzig naar verdiensten: dat er meer ploegen aan 't lossen gezet zouden worden; maar hun werd kortaf gezegd geduld te hebben, dat de lossers voltallig waren en er geen plaats was voor meer ploegen.

In deze dagen werd er woedend gewerkt op den loswal, de dragers voort gejaagd door de ontevredenheid, de verbittering der schippers, die uitvoeren, als ze eindelijk aan de beurt waren, over de dagen die ze verloren hadden met het liggen in dit verdomde gat.

En de lossers, gewillig, spanden woest zich in, sleepend de volle manden uit de ruimen; de meiden woelden met de gewonde klauwhanden tusschen de harde, saamgepakte bieten, hollend de buiken der schepen uit, uren lang gebukt, de gezichten purper in de bloedgolf van heur zwaar werkend lichaam.

Nu in den killen Noord-Oostenwind, schuifstroomend in lange tochten onder den lagen grijsdampigen wolkrook, wapperden de kleeren der lossers, klapperden de smalle vleugels, beefwijzend aan de masttoppen, gierden de zwiepende touwen, en in de breed wiegelende boomkruinen, haveloos in dun vergeeld gebladerte, ging een hol geruisch van donkere windzuchten, die de takgeraamten doorsnoven.

Er was een gedruisch van angst in het sombere herfstlicht, oproer van wind en wolken, dreigend met regenvlagen, en er werd haastig gewerkt in angst voor regen, die nu al koud stip-druppelde in 't windstroomen. En tegen den middag opeens kwamen ze aan in de groote verdonkering door zwarte wolken: grijs voortrookende vlagen, stuivend in rookgolven over de weiden, stuivende nader en nader in een geloei van storm-onrust. Dondersnuivend door het hooge schommelend geboomt, sloeg een zware bui neer over de kade, kletsend in de gezichten der dragers, doorweekend onmiddellijk de kleeren der meiden; en als weenend geklaag was in het grijze licht over de haven, waar de schepen zwart glansden, de wind gierend door het druipende tuig schoof.

Overall voorzichtig stappende op de glibberige

loopers gingen de lossers nog onder de manden, zwaar door de natte bieten. Suizend sloeg de regen neer over het gewoel op de verre kade, de arbeiders grijs-koud geeselend; doch het lossen ging voort.

In de schuiten sloegen de meiden den bovenrok over het hoofd en werkten nu mismoedig onder den kouden slag van 't nat, dat de bieten glibberig maakte; maar de lossers, verbitterd door dezen tegenstand van den hemel, wilden niet stoppen, en dampend gingen ze door de vlagen, die de wolken laag neerdreven naar de vlakte, grijzen nevel opslaande over de landen. Dan ruischend kwam opeens een heftiger bui neer, zware neerstraling van ijskoud water, druipend uit de lucht in oordoovend geroffel, die de dragers deed weifelen, verblind door den stuivenden regen die slijk spoelde uit de bieten over hun schouders.

En nu langzamerhand, aarzelend, gooiden lossers de manden neer, hingen hun natte jas, die onder de boomen lag, om en bleven staan, ontevreden, moedeloos. Hier en daar ging een schrikvloek in 't geruisch van 't water als een drager uitschoof op een glibberigen legger, en onwillig staakten ze het werk, kwamen de meiden de schuiten uit, druipend, de natte haren in het glimmende gezicht, de beenen zwaar van

vettig kleislijk, en haastten zich naar de keten.

Meer en meer werd de kade ontruimd, ten laatste achterblijvend in verwarring van 't plotseling verlaten werk, grijsdampend onder den regen, breed druipend nu onophoudelijk in koudgrijze straling uit de rookende wolkdampen, die de kille Noord-Oostenwind over de landen joeg.

In keet twee drong alles om het gloeiend gestookte fornuis, en damp van drogende kleeren doorwalmde het schemerlichte lokaal. Vloekend op het weer, zich betastend, kletsend de hand op hun natte dijen, hun natte armen, stonden mannen en meiden bijeen, beurtelings rug en buik wendend naar de starre hitte van het loeiende fornuis.

In den hoek bij het raam zaten Jans en Bet stil pratend, de beenen in beslijkte slobkousen gestrekt, plomp onder de korte blauwe rokken uit, heur groote, grove gezichten gewasschen door den regen, ongewoon frisch.

Zij zaten hier groot voor het raam, 't bovenlijf met de zware borsten breed onder den mannenkiel, van achter los uit den schortband, de roode werkhanden, als handen van mannen vol litteekens en schaafwonden, op de knieën, pratend over Jaonus en Hannes.

Jans, de donkere oogen onder heur zwartglan-

zend haar glinstrend naar Bet, het gezicht grof vroolijk in ingehouden lach, vertelde dat Hannes toen zij van morgen beneden kwam gevraagd had of ze meeding van avond, buiten de poort, dat zij maar: 'Ja', gezegd had en Bet even verwonderd:

'Oe dà zò? E-t-ie dan 'n 'ogsken op-oe?'

en Jans, onverschillig in heur breede schouders, schaterde:

'Wee-'k nie, zò mar vor de leut!'

Ze spraken nu heel vertrouwelijk over de jongens met: 'den dieje van mijn' en 'den dieje van jou', geheel met hen bezig in het dampige hok waar rumoerig nu de mannen ruzie-praatten in donkeren kring om het fornuis, waar de kleeren zwaren stank stoomden, die binnenkomenden tegensloeg en hun gezichten vertrok in afkeer.

Op de kisten in haar nabijheid kwamen nu dragers zitten om een stuk brood te eten, altijd hongerig, brokken afscheurend met sterke tanden, groot kauwend, den mond open zonder gedachten, en nu kwam ook Jaonus eens naar Jans en Bet bij het raampje, ging stram zitten op zijn kist tusschen hen in, den arm om Bet, die zich dadelijk los rukte, verlegen voor al de oogen die zagen.

Jans stond nu op, verlangend naar Hannes,

dien ze had zien gluren, een grooten, schuchteren jongen met wezenloos gezicht, overdonsd door blond vlas, witte wenkbrauwen boven lichtblauwe oogen, geel blond haar op zijn zwaren schedel.

Zij zag hem nu tusschen de mannen, doch begrijpend dat hij niet komen durfde om de anderen, ging zij zelf naar hem toe, wenkte hem uit den kring en begon met hem te praten, lachend nu om de afspraak, die niet kon doorgaan, en Hannes, zwaar voor haar, zag haar roodblozend gezicht in haar natglimmend zwart haar, heur donkere oogen onder zware wenkbrauwen, heur lustige lippen telkens strak om wit tandgeglim, en hier in 't warme donker kwam in zijn armen de lust tegen zich aan te drukken deze lachende meid, die hem deed beven opeens in koorts van verlangen.

Buiten sloeg de regen zwaar neer op het dak der keet en de steenkoolhoopen. In de donkere gangen blonken plassen, rillend onder den tocht der windvlagen.

In de keet was nu gegons van stemmen als in een herberg. De gezichten bloedrood in de hitte, de dijen gloeiend, bleven nog een twintig oudere dragers om het fornuis; de meesten

zaten op de kisten, afwachting; maar de stormende wind joeg uit de grauwdampende luchten de regenvlagen neer over de fabrieksdaken, en langs de ramen der keet dropen schuimende stralen. Het zwerk werd donkerder nog en er kwam onrust onder de mannen, die scholden op het weer, dat hen uit het werk hield.

Toch bleven ze in de droge, warme keet, angstig voor 't koude nat buiten, de kleeren klam warm nu op 't lijf, rustend in 't vertrouwelijk schemerlicht: maar opeens in de deur donkerde de zware, misvormde gestalte van den baas, die ruzieachtig orders gaf in den donkeren stal.

‘Allo kerels, dà kan zoo nied - oor! De vaste ploeg¹⁾ mot vooruit!’

Toen er stilte bleef, driftig:

‘Begrepe!?’

En een ploegbaas, onverschillig:

‘Zoo, zoo! Haas-ie mar niet!’

Uit den kring tredend, donker om 't fornuis, het gezicht zoekend naar zijn volk op de kisten:

‘Vooruit jongens’.

En donker opstaand uit de schemering sloegen twintig lossers de jassen om, zetten de regen-

1) Eén ploeg moet altijd aan 't lossen blijven om rechtstreeks de bieten op de goten te dragen, waardoor de fabriek voortwerken kan zonder van de voorraadstapels te nemen.

zware draaghoeden op, drongen naar de deur, gevolgd door de meiden, en buiten gaande gaven ze zich aan den kouden regen, die hun kleeren kil doorweekte, dadelijk neerdroop van hun hoed op borst en rug, en ze gingen snel, wadend door diepe plassen, tusschen de koolhoopen, ontmoedigd door dit stortbad uit den hemel, dat hen het werk zoo bemoeijikte, naar de verlaten kade, glanzend, week modderig, een wijde poel.

De meiden, Jans en Bet en zes andere, gingen de loopers af, het slijkerige ruim in, en in het eentonig geroffel van den regen, in zware somberheid van den laten herfstmiddag begonnen de lossers het werk, de manden druipend van slijk dragend naar een der goten, kleine beek, die in snellen stroom de neerbotsende bieten overweldigde, meesleepte naar de fabriek, driftig rumoerend boven het eentonig geruisch van den neerstuivenden regen alom.

De meiden, de mouwen opgestroopt, de armen bespat, zwaar staande in de glibberige bieten, gaven moeielijk de lekkende manden op en plomp, wankelend gingen de dragers de ladders tegen, langzaam rijzend naar den grijzen druipenden hemel, dragend hun last naar de goot tusschen de hoge bietenmuren. De twintig mannen werkten in de suizende regens, omrookt door haastigen

wind, die de manden zwaar aanduwde, droegen uit twee schepen het voedsel voor de fabriek, zwart onder de lage wolklucht, tot haast aanzettend door korte stoomfluitstooten, die telkens om meer bieten vroegen. Ze werkten drie uur.

En bij den eersten fluitstoot, waarschuwend dat de nachtploeg opkwam, die van de voorraadhoopen de goten vullen kon, gooiden ze de manden neer en gingen achter elkaar, gebukt onder den smadelijken regen, de beenen stram in de stijfnatte kleeren: gingen naar de keet, versuft door dit werk, afgemat door het gezwoeg in den zwalpenden wind, en de meiden, de rokken zwaar van water, de slobkousen kletsend bij iederen stap, kwamen achteraan, de haren in 't gezicht, ontredderd, rillend van kou.

* * *

Het bleef veertien dagen regenachtig.

Breed aanjagende Noord-Westerstormen dreven oneindige wolklegers over de doorweekte, overstroomde herfstweiden om de fabriek, die voortwerkte nacht en dag, daverend in de verre doodsrust der vlakten.

Maar voor de zwaarste buien gingen de lossers

nu niet meer uit het werk, verbitterd, tartend de regenvlagen, hardnekkig voortdringend in de rukkende winden, die hen buiten adem joegen, de manden deden wankelen op hunne schouders.

Zij zaten 's middags in de keten, tot het hemd toe nat, en oudere dragers vloekten op de krampen, die hun armen en beenen verstarde in pijn.

Doch gewillig begonnen ze telkens weer, voortdurend gejaagd door onrust, door het gevoel van verantwoordelijkheid voor den regelmatigen gang van het werk op de kade en 't verlangen een goede week te maken.

's Avonds na zessen loeide het fornuis in de keet, vol zware koolbonken gepropt, walmde een droge verstikkende warmte in 't vertrek.

Om de enorme kachel werden hemden, boezeroenen en broeken te drogen gehangen, die stankwalmden in het zwart schemerig hol en, terwijl de regens ruischten op het dak, bleven mannen wat praten, droomerig mompelend, de oogen pijnlijk van slaap, die hen langzamerhand neerdrukte op hun stroozak.

Bij het kleine raam in zwakke avondschemering bleven Arjaon en Bet lang bij elkaar, tot het geheel donker was en ze knikkebolden, Bet moeielijk opstond en slaperig heur weg zocht

tusschen de kisten, naar de ladder, zuchtend zich werkend naar den zolder, zwart donker onder het groote windsuizende dak.

Als het 's avonds een oogenblik droog was, slenterden zij vaak om de fabriek, van verre kijkend naar het gewerk der menschen in de hel lichte lokalen, het wondere drijven der machinerieën, altijd beangst den opzichter of den directeur te ontmoeten; maar telkens kwamen ze er terug, groot naast elkaar, de reusachtige jonge arbeider en de plumpe meid, breed in haar werkbuis, en meestal bleven ze staan voor de wijd gapende poort van het ketelhuis, waar de stokers werkten voor laaiende, gloed-uitschijnende vuren.

Soms in 't donker tusschen de steenkolen, waar het geraas der fabriek slechts zwak kwam, schrikten ze Jans en Hannes op, die altijd buiten de keet gingen of het regende of niet, een donker plaatsje zochten in een cokesloods, waar zoo laat niemand kwam; en de paren bleven naast elkaar giechelpratend over de ontmoeting, Hannes verlegen, moeielijk sprekend, Jans schreeuwerig, grof, haar jongen aanzettend vertrouwelijke bekentenissen te doen, die ze zelf deed als hij niet sprak, bukkend in gelach dan.

En Jaonus en Bet, langzaam slenterend, gin-

gen rustig verder, zeer vertrouwelijk in hun gedachten voor elkaar.

Er leefde wonderlijke teederheid telkens in hun langdurig zwijgen, zachte liefde, die ze elkaar zeiden door een stillen lach, door vlak naast elkaar te loopen, Bet's schouder tegen zijn arm, en in de eenzaamheid der donkere pleinen om de fabriek ver van hun dorp, na lange, donkere avonden, als zwarte stormwindstroomen loeiend aanjoegen uit woeste wolkluchten, gierend zich scheurden aan den hoogen wankelenden fabrieksschoorsteen, sloten ze hun huwelijk, alleen in het woeste avondleven van een rumoerigen herfsttag, overeenkomend met een enkel woord later den pastoor te gaan spreken en den burgemeester van hun dorp, als de bieten gelost waren en ze voorgoed naar Heyde teruggingen. In de keet aten ze voortaan naast elkaar, in de schuiten maakten ze elkander het werk zoo licht mogelijk. Bet waschte zijn beslijkte slopkousen en boezeroenen mee, sneed zijn brood, al geheel zijn vrouw, doende na 't zware dagwerk de kleine werkjes aan zijn kleeren, gevend hem ernstig de kleine zorgen bij eten en uitkleeden, de oogen zwaar van slaap, de lendenen stram van het langdurige werk in de schepen.

* * *

Jans en Hannes zaten 's morgens om acht, 's middags om twaalf en vier uur bij hen in de krooi.

Ze plaagden elkaar soms, stoeiend, Jans dan verhalen doende waarbij de mannen groot schaterden, de meiden uitgierden in gelach, maar de groote, blonde jongen bleef licht verlegen, angstig soms voor 't gulzig begeeren van deze meid, die hem ophitste door haar gelach, zwaar vleezig voor hem, altijd gereed hem in haar armen te nemen; doch als het avond werd, de dragers zich strekten op hun stroozak, slaapgeluiden leefden in 't donker der keet, wijde stal waar de nachtrust was van zwaarslapende mannen, slopen ze naar buiten, verlangend naar 't groote donker in de loodsen, waar hij haar omversmeet, haar neerdrukkend onder zijn reuzig lichaam, zeer vrij in 't donker alleen met haar, en laat in den avond slopen ze terug naar de keet, onverschillig, tastend naar hun bed zonder: 'Goeien nacht', geheel bevredigd, afkeerig van elkaar, in hun bedstee dadelijk in verlammenen slaap.

En 's morgens ontwaakten ze met moeite, minuten zwijmelende over den vloer, zonder bewustzijn, nog bezeten door looden vermoeienis; maar buiten in den regen of den kouden wind werden ze wakker langzamerhand, zwaar wer-

kend, vermijgend elkaar aan te zien in de luide zichtbaarheid van 't bleeke daglicht.

* * *

Het lossen was nu zes weken in vollen gang, en op de pleinen waren enorme bastions gebouwd, die de muren der fabriek verborgen, waarboven alleen de donkere, dampende daken uitlagen als boven vestingwallen.

De dagen waren korter geworden.

In de luchten gingen reuzige herfstwolken, woeste dampgolven; over de dampende weideverten smeulde 't dood grijze winterlicht, langzaam komend en lang stervend; de zon, dagenlang weg in droefheid achter de blauwgrauwe waterdampen, trok log door de nevelige wijde, troosteloos; en onder deze lange droefheid der hemelen ging het loswerk rumoerend over de slijkerige kade, dompig in het herfstlicht onder de zwartwarrige boomkruinen, zuchtend in onrust van storm.

In de smadelijke regens dezer najaarsdagen, die zweepten en doorweekten de lossers en meiden, hen verkleumend en ademloos jagend, hen afmattend, druipend van modder, die opspatte onder hun zwaren stap en uit de manden dreef,

ging het werk regelmatig voort, van 's morgens zeven als het nog schemerde, tot 's avonds zes als 't donker viel, en de losplaats verslonsd lag, rommelig in verwarring van 't hardnekkig gevecht tegen den arbeid, een modderpoel, gekneed door de rustelooze voeten der dragers en wit glanzend onder 't langzaam wegkrimpde licht aan den Westerhemel.

De arbeiders, ontmoedigd door de hardnekkige regens en stormen, spraken weinig in de keet bij 't middageten, en 's avonds na zessen werd de lamp bij het fornuis niet aangestoken, vielen de dragers na 't koffiedrinken op hun bedden, dadelijk slapend, en ook Jaonus en Bet bleven niet lang bij elkaar, te ruw aangevallen door den slaap, die om hen hing als verdooving, en soms opeens sliepen ze in, geleund tegen elkander. Als Bet later wakker werd wekte ze Jaonus, haakte zijn schoenen los, trok ze uit, duwde hem achterover in zijn bedstee en ging het donker in, tastend langs de muren, moeizaam de ladder beklimmend.

Ook Hannes en Jans bleven vaak in de keet 's avonds, te moe van 't werk, moe van elkaar; doch na drie of vier avonden verdwenen ze weer, uren wegblijvend in 't donker, in 't verre wereldgeraas der winden, buiten.

Van lieverlede werd de wind scherper, was er 's morgens dun rijp over het scheepswant en het houtwerk op de kade.

De handen der meiden verstijfden om de halfbevroren bieten, en ze vloekten ongeduldig om de vorst, die hen in de vroege morgenuren deed klappertanden, den rug kil onder den werkkieel, huiverig in de scherpe koude, die nu neerzeeg uit meestal stille winterluchten, donkerblauwe, bezield door bolle, sneeuw witte wolken.

En de bewegingen der dragers werden korter, heviger in deze prikkelende herfsthuivering, in den ijlen frisch geurigen vlakke-wind, en in 't dun blauwe licht, helder wuivend uit klare blauwvlakken van den regen-gewasschen hemel, werd de aanval op de schepen krachtiger, gingen de ploegen rapper af en aan over de leggers, waren de schepen sneller leeg; en als de schippers te lang talmden hun schuit te brengen voor den wal of leeg achteruit te halen, kwam er uit de groot saamstaande groep dragers ruzie van ongeduld om de vertraging, die geld kostte. En het werk ging vroolijker, op den wal lachte weer lichte blijheid om de verdienste van mooi geld zonder te veel moeite, gingen na den middag eentonig, als langdurig geklaag, veldliedjes op in 't ijle, stille herfstlicht boven de woelige

scheepsrijen, vielen er gekke woorden tusschen meiden en jongens, onder 't opgeven der manden.

En om zes uur was er vroolijkheid van volbracht werk op den drukken wal waar de ploegen haastig dooreen liepen, inrukkend naar de keten de lossers en meiden, razend hongerig van 't werk in de koude, verlangend naar de warmte; bleven de ploegbazen op de kade een oogenblik praten met den opzichter en den directeur, jong ongeduldig heer, gevreesd om zijn wreede drift, die hem arbeiders deed wegjagen op staanden voet, den winter en de armoede in.

Bij het kleine raam in de keet, ros gloeiend soms in ver brandend winteravondrood, was ruwe vroolijkheid onder de Heyders, de zes dragers en twee meiden; werden de hompen brood sterk afgescheurd tusschen gretige tanden, hielden zware werkklauwen blikken kruiken vol lauwe koffie gulzig aan de zuigende lippen.

Er was lachende blijdschap in de nevelige schemering hier bij 't raam, waar meiden en mannen reuzig-groot opzaten, zware werkmenschen, schonkig in hun beenderen, breed in hunne zware werkkleden, om het genoeg van 't samenzijn en 't genoeglijke dat komen zou als 't donker was om de fabriek en Jaonus en Hannes alleen gingen met 'r meiden, heel vertrouwelijk, waar

't niemand zag, en de vier overige jonge gasten, die wel wisten dat hun maats een oogje hadden, maakten toespelingen onder grof geschater, waartusschen meiden, schreeuwerig gierend, dubbelzinnige zetten loslieten, stamelend in gelach; doch Bet naast Jaonus bleef kalmer, geheel vertrouwd al met de gedachte dat zij zijn meid was, zich geheel gevoelend als zijn vrouw, reeds ingeleefd in zijn eenvoudig dierleven van arbeider, die werkt, eet en slaapt.

* * *

Rooie Mie, de meid uit de tweede keet, was een paar dagen ziek en ze bleef in heur bedstee op den zolder, lusteloos, beenen en armen zwaar in loome ziekelijkheid, die haar neerhield op heur lompen, plomp liggend in heur zwaar beenige leden, in 't schemerig slaaphok, de rosse haren verward in 't bleeke gezicht, groenbleek opeens achter den jammerenden blik der bleeke oogen.

De meiden uit de keet kwamen haar telkens bezoeken, angstig klimmend in de stilte van den zolder, grijs hol onder stoffige binten, somber behangen met bevende spinnewebflarden, bang haar dood te zullen vinden, akelig in 't donker hok; en telkens deed Mie, de haren woest in 't

groene gezicht, gevlekt door sproeten van zonnebrand, het zware lijf groot in de wanordelijke kleeren, heur beklag, dat ze nu ziek moest worden, midden in de drukte, opgewonden om 't uit te gillen in 't getob van heur zwaar werkende koortsgedachten over 't werk in de keet, dat nu een ander doen moest, die niet zoo kon als zij en telkens vloeken kreeg van de manskèrels, dat hoorde ze wel; en de meiden, groot om haar in angstigen kring in koude van frissche buitenlucht, meegebracht van de kade, troostten haar:

‘Toe, toe, dà sà wel terechte komme!’

Aarzelend gingen ze heen, hongerig, of haastig naar de haven te komen, achter hen de klagelijke oogen van Mie, die moedeloos terugzakte, heur plomp vleezig lichaam zwaar opbultend in het donkere gat. Ze lag hier uren lang, haar kruik naast zich, te vechten tegen de koorts, die haar telkens weer zocht in haar bed, haar zwaar afmatte tot ze in slaap viel, doch als ze dan wakker schrikte door 't rumoer onder, waar de ploegen aten of naar 't werk trokken, schrijnde schreiend hartzeer in haar om heur machteloosheid, die haar neerhield, terwijl het werk riep in de keet en aan de haven, en in hevige begeerte naar genezing richtte ze zich op, moeizaam, stroohalmen in heur warrig, ros-

rookend haar, jak en rokken wanordelijk, heur kousen gezakt van haar zware beenen en, het hoofd gedrukt in den donkeren hoek van het slaaphok, reusachtig geleund tegen den valen muur in de diepte, bad ze om beterschap: ‘Onze Vader’s en ‘Wees gegroet’-jes, leefde haar verlangend gefluister onafgebroken in de stilte van het schemerige zolderhok, hol gapend onder grillige dreiging der ongeschaafde daksparren.

Doch in de keet waar zij niet meer zorgde, geoefend in het werk, liep de boel in de war, en de arbeiders, zeer conservatief, vonden niets goeds: de koffie te slap of te sterk, de  rpels te hard of te week, en donkere vloeken regenden over de angstige meid, een jonge zwarte slons, wanordelijk in heur kleeren, ongewassen, die altijd in heur haren krabbelde.

Er was ruzieachtig ongenoegen onder de mannen, die het vreten minachtten omdat Mie het niet gekookt had, en ze gingen dadelijk na 't eten weg, onvoldaan, spuwend naar de jonge slons, die onverschillig bukkend tusschen nog half volle ketels en 't fornuis, zich hun minachting van 't lijf vloekte, schreeuwend dan later naar Mie door den zolder heen, woedend, dat ze blij zou zijn als di  beter was en ze hier weg kon uit dien verdomden rommel.

En dagen lang was er mistroostig nadenken, soms uitbarstende ontevredenheid onder de dragers en meiden, prikkelbaar door 't zware werk dat hen afmatte, gepijnigd door deze hinderlijke verandering in 't rustig regelmatige leven der keet, het eenige wat hen eenigszins schadeloos stelde voor de hardheid van den bovenmatigen arbeid, die hen opat, terend van hun vleesch, dat wegkromp van hun zwaar gebeente, hun gezichten verhardde in scherpe beenlijnen, de oogen wegtrok in de kassen onder 't beenen voorhoofd.

Zoo den vierden dag was er 's avonds na 't eten een heftig bulderend standje met de jonge meid, één oogenblik in woesten opstand tegen het ongenoegen der mannen, dan echter het gevoel van heur onmacht en haar nietswaardigheid rijzend boven haar drift, die snel neerzank voor de dreigende koppen der lossers; en wanhopig opeens jankte ze, donker ros verlicht, groot onder heur hangende haren, de jonge, magere leden van onvolgroeide werkslons in haar vettige lompen: loeide het uit dat ze gezocht werd, dat ze niet meer wou in de keet; en in 't bulderend rumoer der jouwende manstemmen, in het donker gewemel der reuzige, schaduwdonker gezetenen op de kisten kwam Mie, moe, in haar slordige kleeren, lang-

zaam de ladder af, groot in 't geel rosse weenen der lampen, die slingerden onder de bakken aan weerszijde van het ruïneuse, zwart gesmookte fornuis, en plots ging haar stem rood schor boven het rumoer los:

‘Nò, nò, houd-oe smoel zè'k, 'k ben à klaar!’ En nu, groot stond ze in de beefschemerige avondkeet, in wolk van groote menschen, zij ernstig door 't leven lange dagen in ziekte op den eenzamen zolder, en verwondering der mannen en meiden ging in de stilte opeens naar haar heen... Dan gonsde blijdschap op uit de moede monden in de avondkeet, bevend van schemer, en oude Sjaon de mandenwasscher, stram gebukte werker, stond op van zijn kist, moeielijk richtend naar Bet den kleinen grijsvermagerden kop, dooden schedel, afgekloven door den jarenlangen hartstocht voor den arbeid, een flits blijdschap in de klare, wijze oogen en zei:

‘Goed, goed, dochterke, ze können-oe mar nie misse.’

Blijde gingen nu schreeuwen van meiden en kerels door de schemering naar haar toe, maar onverschillig schudde zij de blijdschap der anderen om haar genezing van zich af. Wat verlegen ging zij zitten op een emmer bij het fornuis, zich nu weer gevoelend in heur huis van alle

dagen toen ze geheel gezond was. Opeens klaar wetend dat de dood naar haar gegrepen had op den donkeren zolder, boog ze het hoofd naar de borst, in zich schreiend van dankbaarheid om haar genezen, en in het blijde geruisch van 't gepraat der opgevroolijkte mannen, in den donkeren kring der meiden, groot nieuwsgierig om haar heen, zei ze stil, liedje van dankbaarheid, de heilige klanken van het:

‘Wees gegroet’

zwaar rustend op den emmer, in zich zelf gekeerd, gesloten voor de belangstelling en 't gevraag van stille gedachten der meiden.

* * *

Nu ging het leven der keet weer gewoon voort, Mie snel beter wordend, doch den eerstvolgenden Vrijdagavond maakte ze nog bezwaar naar het dorp te gaan, anderhalf uur de polders in om tabak voor de ploegen, en goedig bood Jaonus, die een nieuwe spa koopen wou voor het polderwerk in 't voorjaar, aan den inkoop te doen.

Hannes, verlangend een avond verlost te zijn van Jans' liefkoozingen, sprak met hem af, geheimzinnig, dat hij mee ging.

Na het avondeten gingen ze samen op weg

in den stil-kleurigen avond, langzaam stervend onder klaren groenblauwen hemel, in 't Westen doorweekt nog door den wegkrimpenden dag, doorvonkt al in 't Oosten door bleeke, weifelende sterren, en zwaar in den pas gingen ze over den grindweg, wit heendrijvend in de wijde avondblauwe vlakte zonder nevels, die donker uitlag alom, gestoord hier en daar de breede omzwaai der vlagende velden door een donker opgaand groepje wilgen of een boerderij, eenzaam in verre rust.

Zwijgend liepen ze naast elkaar, licht gebukt als onder de mand, den linkerarm zwaaiend, donker voortstampend over den grindritselenden weg; maar opeens schrillend uit de verte kwam gillend geroep, schel als gefluit uit de wijde luchten der vlakte, en bewoog achter hen een klein zwart figuurtje op den weg. Nu zagen ze iemand komen, zwaar dravend uit alle macht en Hannes, ontmoedigd, de oogen schuw in Jaonus' vragend kijken: 'da's Jans'.

En dadelijk stapten ze voort, ontevreden gestoord te worden in 't rustig gaan; maar Jans, woest aandravend, gierend van lachpret om haar haastig geloop achter de jongens, haalde hen in, dadelijk groot meestappend, hijgend, plagend nu Hannes:

‘Nie gedacht, è? A' ge zonder mijn aan de leut¹⁾ wil gaon, mot-te vroeger opstaon, jong!’

Hannes, verlegen, betrapt, liep zwijgend, 't gezicht naar de verte, waar de dag stierf in zwak saambrandende kleuren, de vlakke donker uitlag onder 't laat stervend kleurenlicht; en den grond slaande met de zware voeten gingen ze in den sterrenavond, roerloos over de wereldvlakte, naar het dorp in de verte, dat ze naderden over den lichten weg, regelmatig stappend, deinend de zware lichamen, lichtgebogen als onder de mand.

Om hen heen na een uur was het groote donker, het laatste zwakke licht overstroomd door den blauwzwarten winternacht, stil koud, zonder wind onder blauwzwarten hemel, levend van flitsende sterren, en ernstig trokken ze op het dorp aan, dat al zwak lichtte in de donker hangende lucht.

Voorzichtig gingen ze de dorpstraat in, schemerlevend hier en daar onder een straatlantaarn, een armen schijn uit een winkeltje of herberg waar stilte bleef achter zachtgeel gloeiende gordijnen, en in een kleinen rommeligen winkel, volgepropt met giftig suikerwerk, klompen en kruidenierswaren, kochten ze tien pond tabak

1) Pret.

in groote geelpapieren zakken met een barbaarsch zwart merk er op, die Jaonus plofte in de diepte van een rood-wit geruite kussensloop.

Ze vulden de benauwde ruimte voor de toonbank geheel, vreemd denkend hier in dit vreemde dorpshuis waar ze niemand kenden, droomerig in 't gele licht van 't winkeltje, de twee uren gaans zwaar in de beenen.

Verder het dorp in, in een kleine smederij waar de smid en zijn knecht werkten aan het aanbeeld in den wildrooden schijn van 't vuur, koos Jaonus zich een spa uit heel den stapel dien de smid voor hem neerlei op den grond, schop voor schop in de hand nemende of hij spitte, haar dan overgevend aan Hannes en Jans, die haar later weer neerlegden, gewichtig zonder spreken; maar eindelijk vonden zij er een, die ze heel gemakkelijk in de vat verklaarden, die Jaonus ook kocht, haar aan een touw over den rug hangend als een geweer, en nu verlicht gingen ze heen, de straat weer in.

Op 't eind van 't dorp voor 't rood gloeiend bovenlicht van een kroeg bleef Hannes staan, ging opeens naar binnen zonder spreken, en Jaonus, den zak met tabak en de spa op den rug, volgde hem met Jans, die behoedzaam nà kwam, schuw glurend wie er zaten.

Er was weinig volk.

In een hoek zaten vier schippers, zwaar beschonken, ruzie-schreeuwend in de kleine bedompte kroeg, geel gloeiend onder een enorme helle olielamp, en naast de deur aan een tafeltje onder het raam dronken ze een borreltje in één teug, nà slikkend, de keel schroeiend.

Ze lieten nog eens vullen, ernstig in de dwaas lachende kroeg, behangen met schelle platen, doorschetterd door 't spiegelglas van 't buffet, en na den tweeden borrel, aangenaam warmend, namen ze er nog een, de gezichten minder strak nu, woorden al in de lippen, en ze bleven zitten, pratend eerst, schreeuwend later in de felle hitte der rookerige herberg naar de dronken schippers, na een half uur zelf beschonken van jenever, die nu zoet gleed in hun heete kelen, hen lach-vroolijk maakte, 't denken verlichtte door ongekende, blijde klaarheid, die hen verteederde.

Ze bleven, druk pratend, Hannes en Jans zeer lief voor elkaar, telkens de armen om elkaar heen, vergetend dat ze niet alleen waren, en na een uur eerst, op aandringen van Jaonus die een half fleschje in zijn zak stak voor onderweg, vielen ze de deur uit, achter hen de lachpret van den kastelein die de wacht hield bij de schippers, nu stom-dronken, met moeite overeind

blijvend op hun stoelen, knorrend in zware verdooving van drank.

Gearmd gingen ze het donker in, wankelstappend; maar telkens in verteederling waren Jans en Hannes in elkaars armen, kussend, stamelend.

De dun koude nachtlucht, roerloos onder den zwarten hemel, bedwelmde hen nu zwaar, en moeielijk kwamen ze voort, verlamming in de beenen, die hen slierde over den weg. Telkens omhelsden Jans en Hannes elkaar in verteederling, Jaonus vergetend, langzaam bijkomend uit hun verdooving als hij hen voorttrok, schreeuwde dat ze verder zouden gaan.

En na een uur sukkelen in den stillen, wijden nacht, doodsch over de zwijgende vlakten, week de zware bedwelmning van drank, de nacht strak staande om hun moe lichaam, en een kwartier gingen ze gestadiger voort.

Maar Jans bleef uitgelaten, telkens heur armen om Hannes' nek, die nu niet meer buigen wou, zingend telkens een barbaarsch liedje.

Langzamerhand toch zagen ze den stillen lichtschijs der fabriek afwalmen tegen de zwarte luchten; hoorden ze nu en dan lang loeiend geroep van een stoomfluit, drijvend uit in de verre rust der nachtvelden; maar opeens bleef Jans staan terwijl de mannen stroef voortgingen zonder om-

zien, en plots zong ze weer, gillend, plomp dansend in haar korte rokken, de ijzerbeslagen schoenen dof ploffend in den rullen weg.

Geprikkeld door dit woest lawaai vlak bij de fabriek, stonden de mannen stil, zagen haar nu dansen met de jeneverflesch in de hand, en vloekend op zijn zak slaande waar ze niet meer was, ging Jaonus naar de meid en nam ze haar af.

En nu dronken ze om beurte groote slokken, die hen de keel verschroelden, gingen gearmd verder, weer dol dronken, stotterend, zwijmelend.

Jans strompelde moeielijk mee, opeens verlamd door bedwelming, struikelend telkens, zwaar hangend tusschen de slingerende mannen, die haar nog meesleepten; doch in woeste rukken sloeg haar log-loom lijf voor en achterover, en opeens lachgierend viel ze neer, plomp voorover op den weg, zwart neergesmaakt door dronkenschap.

De mannen, hoog-donker in den nacht, zagen haar liggen, zwaar-zwart op den weg, stamelend, telkens opnieuw beginnend heur liedje, en ze bukten om haar op te richten, een arm grijpend of een been, doch ze konden niet, zelf te dronken, naar den kop een golf bloed, die hen verblindde, deed zwijmelen. Toen opeens Jaonus met zwaren slag, de ijzeren schoenen knarsend in 't grind, log neerdreunend als een vallend last-

dier naast haar, rauw vloekend; doch haastig opstaand bukte hij over haar heen en rukte haar op de beenen, haar stompnd. Dwaas lachend viel ze terug, hardnekkig heur liedje wauwelend, gillend om Hannes opeens, hem aanmoedigend naast haar te komen als vroeger; maar Hannes, afkeerig ondanks zijn roes, sloeg den arm om Jaonus' nek, verlamd, trok hem neer op den weg, en hier lagen ze, bewusteloos in zwaren slaap van dronkenschap.

* * *

In de keet was Bet opgebleven.

Zij zat bij het fornuis met ouden Sjaon den mandenwasscher, die niet slapen kon door de jicht, kramptrekkend in zijn magere, stramme leden.

Ze wachtte tot tien uur, telkens stemmen hoorend tusschen de steenkoolhoopen; maar om kwart over tien was er nog niemand en ging ze de deur uit, de zwarte gangen door, de razende, hevig werkende fabriek langs en den weg op, besloten hen tegen te gaan, wel vermoedend nu dat ze in een herberg zaten op 't dorp.

En ze ging snel het verre nachtdonker in, de rumoerende fabriek, lichtdampend naar den

nachthemel, achter haar, en telkens bleef ze stil, meenend hen te hooren zingen, doch telkens weer viel de wijde stilte der doode velden om haar. Tot eindelijk diep in de donkere verte ze Jans hoorde schreeuwen, en voorzichtig ging ze nu verder, telkens duidelijker het gekrijsch van Jans, naderend uit het nachtdonker, en ze bleef staan, verre stemmen duidelijk woorden tot haar overjagend nu, hoorde, stil lachend, dat ze dronken waren en bleef luisteren naar de wauwelende stemmen, tot om haar heensloeg gebrul van ontevredenheid, rumoerend geschreeuw van Jaonus boven het gegil van Jans uit, en in heftigen angst, die haar koud omspande, hoorde ze iemand vallen, schuifelend, en draafde hen te gemoet, woest ongeduldig hem te sleuren van Hannes, met wien hij moest vechten!.. Doch ze hoorde al niets meer, de stilte kwam suizend om haar als gesmoor van doodsangst, en met loome beenen, schreiend, ging ze 't donker in, de oogen brandend in 't zwart gewemel voor haar.

En opeens schokschrikkend zag zij ze, donker hun lichamen tegen het wit van den weg, en toen ze bukte, groot angstbrandend in looden benauwing, de handen bevend in vreeskoorts, dacht ze aan de messen en gilte het uit:

‘Jizès Kristès! Jaonus! Jaonus!’ hem schuddend,

radeloos, huilend van schrik in de wijde nachtstille, en langzaam werd hij wakker, na een half uur haar herkend, zeer lief voor haar. Zij, bevend, gelukkig dat ze alleen dronken waren en niet gevochten hadden, schreide stil van blijdschap.

Na een uur waren ze op de been, nog zwaar beschonken, loom voortgaande, gesteund door Bet die hen overreedde overeind te blijven, en toen begon Jans weer te zingen, wiegelend, plomp opspringend, de voeten ploffend in het grint; maar Bet en de mannen bleven ernstig, moeilijk voortgaande, de hoofden moe op de borst, gebroken door afmatting van dronkenschap.

* * *

Den volgenden morgen was er donkere stemming onder de Heyders. Jaonus, Hannes en Jans lamlendig, Bet ontevreden op haar vrijer, die toegestaan had, dat Jans mee ging naar 't dorp en zij in de keet kon blijven. Doch bij 't gaan naar de losplaats kwamen de jongens naast haar: Hannes verlegen, schuin uit glurend naar haar boos gezicht, en Jaonus stootte haar eens aan, pijnlijk lachend, den kop mahonierood gloeiend, de oogen dof, diep onder het zware voorhoofd.

‘Nò, nò, kèk mar zò sip nie, kommede week meû-de gij mee.

en zij, blij dat hij haar nu aansprak, lachtte eens, zei dat ze niet mee wòu, dat een borrel haar geen drie uur loopen waard was. Dan Jans, hard lachend, zware handen kletsend op de dijen:

‘Mar ne vrijer derbij wèl!’

In overeenstemming weer gingen ze verder, ernstig, krimpnd onder den kouden slag der wintermorgenschemering, als rook aandampend uit gele gloeiing in 't Oosten over wit berijpte vlakten, roerloos alom: eindeloos blanke zee van landen, vlagend om de hooge machtfabriek.

Over de kade in nachtdonker der beweeglooze boomkruinen, tusschen zwarte verwarring der scheepstuigen, begon het werk weer, voorzichtig in de gevaarlijke schemering; doch toen de zon, in verren brand van rosgoud, licht joeg in de wijde hemelen, leefde weer het haastig gewoel over den wal, hernieuwden de lossers den aanval op het werk, aandraged rusteloos in haastig beweeg het voedsel voor de altijd vragende fabriek.

* * *

Langzaam gingen de dagen naar December, en de spitse scheepsmasten stonden niet meer

over de gansche lengte der lange haven de winterluchten in.

Alleen in de vaart vóór de fabriek lagen de schepen nog kort op elkaar, de schippers hun vaartuigen opdringend naar de kade, verlangend gelost te worden en uit dit benauwde gat te zijn, waar hun tuig zoo leed en de boorden schaafden in 't hardnekkig gedrang.

En de lossing ging nu wat rustiger, niet meer het kokend ongeduld der geldbegeerige schippers uit den druksten tijd om de fabriek, het naderende einde der groote werkzaamheden reeds als stil droeve berusting in het gedempte winterlicht der korte dagen.

Nu waren de voorraadhoopen opgebouwd tot in de kleinste hoeken van het bergterrein, zwaar overdekt met de rijke opbrengst der polders, en de lossers moesten honderden meters afleggen over de loopplanken, vèr leidend over de topvlakten der verre stapels, eer ze hun mand leeg konden kippen op een nog niet volbouwd gedeelte.

In de stille hoogten gingen de gestalten klein tegen de kleurige en wolk-grijze winterluchten, stil droeve verhalen van lichtbrand en kleurgloeien, kort oplevend, langzaam doovend met het moede komen en gaan der verre winterzon.

Thans, nu de schippers rustig bleven, zette de

losbaas telkens uitbulderend in gekijf de dragers tot meer haast aan, al berekenend welke ploegen hij de volgende week zou kunnen afdanken als de schepen zoo ver opgekort waren, en de mannen, gewillig, gingen sneller de leggers op, gevoelig voor verwijten, beangst voor hun goeden naam als drager; doch in de grijze sneeuwdreigende dagen van December sloeg de snelle, snijdende vlaktewind de meiden in de kille holen der ruimen, en stakte het opgeven als de verkleumde handen der vrouwen niet omgrijpen konden de spijlen der manden. Dan om twaalf uur, als de stoomfluit grof loeide uit de ijle winterluchten, haastten de meiden zich de schepen uit, stram de ladders beklimmend, moeielijk dravend, de handen onder de schort, de voeten stampend op den harden grond, en in groepjes van vier of vijf stormden ze naar de warmte, vluchtend voor de koude, die viel uit de grijze, doodsche sneeuwluchten in de kleine donkere wereldholte.

Deze dagen jammerden de meiden in de sloopsholen, de handen bevriezend om de ijsharde bieten, die ze loshakken moesten met handspaken; toch, als het werk niet opschoot, bulderde de opzichter, wantrouwend, het baardgezicht dreigend achter zijn hoogen schouder

als de schoft van een stier, dat er wat voortgemaakt zou worden, en zwijgend haastten de meiden, ijverig bukkend, de paarse gezichten klaaglijk, en de dragers, gezweept door de bitse koude, die in den wind sneed of roerloos hing in 't wolksdonkeren, draafden onder de manden, uitputtend de laatste schepen, wit berijpt voor den wal. Deze vulden de vaart met donker, somber leven van scherpgespannen lijnen en strenge masten, boven rumoerig rommelige dekken, geheven door den plomp rondenden opstand der steile boorden, en de gestalten der dragers daalden en stegen boven het zwart gapende ruim. Soms, in angst het werk te moeten opgeven tegen deze nijpende koude, die hen martelde in de holten der schuiten, begon een meid stil te schreien, het strakke gezicht nat van tranen op eens.

Langzaam gingen de dagen in de eentonigheid van 't maandenlange werk, dat nog niet voltooid kon worden; want telkens weer in de eenzame verten om de haven gingen enkele masten van komende schepen de lucht in, en de meiden, zat van den zwaren, eindeloozen arbeid, gebroken door 't bukken over de eentonige manden, gegeeseld door de koude dezer hardvochtige Decemberdagen, vloekten, verwenschten de volle schuit,

die moeizaam aankwam, plomp dringend door de dunne ijsschaal, die elken nacht zich weer aaneen voegde, het open water stollend onder den ijzigblazenden wind.

Nu was het heen en weer gaan der dragers een ernstig bedrijf in de zware, kille winterschaduwen der enorme bietenbergen, als vestingwallen om de widdampende fabriek, die, grijs klompig in tartend opstaan van morsige muren, de golvende, onregelmatige daken opbeurde naar den zwaren rookstraal uit den schoorsteentoren, terwijl gebukt onder de manden de dragers gingen in de onophoudelijke beweging van het werk waaraan ze zich gaven in berusting van lastdieren, verstompt en bevredigd.

Zelfs heldere zonnedagen, koud levend onder bleek gouden hemel, staande over de velden, brachten geen vrolijkheid onder de arbeiders, die het groote loswerk dreven, nog steeds ophoogend de voorraadstapels, waaraan de fabriek aldoor knaagde, die zware muren ondermijnend, de bieten neerruischend in de snelle goten, kleine beken, ze drijvend in een fellen stroom van geel slijkwater naar de machines, die rusteloos aten, nacht en dag.

's Avonds in de keten werd weinig gesproken, de rustige verwachting van wat er gedaan

zou worden, als het loswerk afgeloopen was, reeds in de langzame gedachten der arbeiders.

De meiden gelukkig in de warmte, die het volgepropte gloeiende fornuis nu zwaar afwalmde, waren vroolijk, vriendelijk tegen jonge gasten, waarmee ze stoeiden, een oogenblik vergeten de ellende van het werk in de schepen, die ze vermagerde, de gezichten verstarde in klagende lijdzaamheid. Op deze avonden, in 't donker, ver van de lampen bij het kleine, tochtige raam waar de vlakke-avondwind klaagde, schikte Bet zich tegen Jaonus, uren lang bij hem blijvend in stille vreugde van haar groote liefde, volkomen toewijding aan dezen ernstigen reus, bekend om zijn zwaar, onvermoeid gewerk, dat hem nooit te zeer afmatte, waarover hij steeds zegevierde met de zware gebaren van zijn grof spierig lichaam, gegroeid onder de luchten der wijde polderlanden, hoog en breed geheven onder den druk der lasten, die hij droeg van zijn jeugd af, en waaronder hij zich opgericht had, vast op de plumpe beenen, schonkig als een jonge stier.

Tusschen Hannes en Jans was niet meer de goede verstandhouding van vroeger; ze bleven uren lang in de keet zonder dat hij haar een

woord gaf, verzadigd van haar, moe en afkeerig nu van de lange omhelzingen in 't donker der cokesloodsen. Jans vleierend, onderdanig als een jonge hond, bleef bij hem, helpend aan zijn kleeren, gevend hem allerlei kleine diensten, die hij nauwelijks dulde, gemelijk, prikkelbaar haar altijd om zich te zien, verlangend voorgoed van haar af te komen; doch zij in hem deze gedachte radend drong tegen hem aan, liefkoozend, haar donkere, brandende oogen onder heur gitzwart haar fel op zijn ontevreden gezicht, hem soms meetroonend weer naar buiten, hangend dan aan zijn onwilligen nek, zich geheel onderwerpend om hem terwille te zijn. Den volgenden dag schold hij haar grof, haar zweepend met woedende oogen, lust in de vuisten haar tegen den grond te slaan.

Den laatsten Zaterdag dat alle ploegen werkten, waren directeur en opzichters al vroeg op de kade.

Ze gingen langs de schuiten in aandachtig eerbiedige stilte der lossers, vol angstig ontzag voor den jongen Heer, die nu beslissen zou wie nog een week aan 't werk blijven konden, en aan 't eind der kade bleven ze staan, de oogen vol gedachten over de drukke losplaats, wanor-

delijk, donker onder leiblauwe sneeuwwolken, die hoog over den horizon zwollen, somber grijsnevelig licht dreigend over de weiden om de haven. Dan opeens de directeur, dringend:

‘Krijge de vier bedankte ploege 'r werk nou klaar tege de avond?’

en de baas, grommerig, niet op zijn gemak onder het commando-gepraat van den geduchten ‘oude’:

‘Zeker, netuurlijk meneer, as ze mar ànpakke; mar dan mot 't gauwer gaan as nou.’

Weer de directeur driftig, in opstand:

‘t Mot klaar hoor, we motte nou afwerke!’

De baas, breed in zelfvertrouwen nu, onmisbaar voor 't werk:

‘Dà zà nie an mekeere.’

Ze gingen terug langs de schepen, voorzichtig over de loopers, en bij een groote tjalk, dwars voor den wal, voer de baas zwaar bulderscheldend uit tegen den ploegbaas, zelf onder een volle mand, dat-ie niet opschoot, dat er geen ruimte zou zijn van avond, en haastiger gingen de lossers over de planken, dravend, en bukten de meiden over de manden, ze volproppend, de bieten tassend tot een hoogen kop. Terwijl over de kade joeg een stilte van vrees en ontzag, ging sneller het werk in krachtigen aanval, lossers

en meiden voortgejaagd door de boosheid van den baas, die nu standjes maakte in 't bijzijn van den 'oude', en dezen dag ging het lossen vlug voort onder de zwarte sneeuwlicht, waaruit nu en dan kleine sneeuwvlokken stoven, neertrillend over de losplaats, de bietenhoopen, de weiden, een luchtige, bevende mist, de luchten doorhuiverend, doovend de geluiden als in doeken; en de dragers gingen haastig de schepen in en uit, dravend, fluks de manden op den rug uit de handen der meiden, groot opstijgend in den stillen sneeuwval boven de gapende luiken.

Nog eenmaal leefde de kade op in de somberheid van den wintermiddag, gingen de mannen allen, groot armzwaaiend, vast stappend, sterk klimmend tegen de loopplanken, hoog beklimmend en overschrijdend de bietenhoopen, licht bestoven door de dunne sneeuw, die teer beefde uit de stille luchten alom, en in een laatste, krachtige inspanning voltooiden de lossers den arbeid in een laatsten algemeenen aanval, trokken heen en weer, de ruige koppen omlaag, het plumpe lijf licht gebogen als in berusting. Op de voorraadhoopen gingen dof in de stilte van den weenenden sneeuwval de kletsende slagen der leegstortende manden, het korte sappige barsten der zware bieten, die braken als glas, toonend smet-

teloos wit vleesch, glanzend van suikersap, en een zoete damp ging op boven de hoopen, een zware geur van bieten, gezwollen door het bloed der vette polders.

's Avonds om half vijf werd er gefloten voor de lossers en riep de baas de ploegen bijeen op de kade.

Een donkere bende groepte nu om hem heen, afwachtend wat hij zeggen zou, verlangend te weten wie gedaan zouden krijgen of nog een week aan de verdienste konden blijven, en in een algemeene stilte, in grijze schemering, dampend uit de lage, zwarte wolkluchten, riep zijn stem klein uit den dichten omstand der mannen dat de drie ploegen uit Hammel en eene uit Mase niet meer hoefden op te komen. Donker gemompel van spijt ging los over de aaneengedrongen groep, overstemd opeens door gedruisch van blijdschap van lossers en meiden die bleven, blij nog een goede week te kunnen maken, en in den stil aandampenden nacht haastten de twee honderd arbeiders zich naar de keten om te eten en zich gereed te maken voor den tocht naar huis, naar kleine onbekende dorpen in hoog-Noord-brabant, halve dagreizen van de fabriek, waar ze heengingen om Zondag te houden, trek-

kend door de besneeuwde velden in gelijkmatigen pas, moeizaam voortdeinend het zware lichaam van uit het werk keerend lastdier.

* * *

's Maandags begonnen de drie overgebleven ploegen, die 's nachts uit de dorpen waren teruggekomen, de lossing der laatste schepen, nog kort opeengedrongen in de haven, donker in wanordelijk tuig tegen de verre, witte vlakten, breed-ijl aanschimmend uit de lichtgrijze, eentonige wijdte, onder loome, grauwe sneeuwwolken.

En zwak was nu het beweeg der drie ploegen, overgehouden om te eindigen het groote werk van maanden, dat hier geleefd had in storm en regendagen, in zongloeijing en snijdende ijswinden, onafgebroken, altijd de kaden bezittend, de grond dreunend in zwaar getrappel van heen en weer trekkende lossers; nu droevig ging de stervende arbeid in de lange somberheid der winterdagen, komend en gaande over de doode landen, oneindig, gestrekt onder de tochten der winden, die aanschoven uit onbekende wereldverten.

In de keten waren lange stilten 's avonds, de dragers, ernstige mannen, beluisterend het heen-

gaan der weenende dagen naar de onbekendheid, de wijde leegte van den winter, donker in de toekomst als vage angst voor werkeloosheid en armoë, die in de achterbuurten der kleine dorpen van Noord-brabant de gezichten der werkers en kinderen verbleekt, de magere honden doet huilen in de roerlooze stilten der doode dagen.

Bet en Jaonus waren meestal bij elkaar, gedurende lange avonden bij het kleine raam, waar het klagende winterschemering snel vervaagde en uitdoofde in den uit het Oosten aanwuiwenden nacht, rustend, tevreden bij elkaar te zijn in de omhuiving van elkaars genegenheid, rustige liefde als van man en vrouw aan elkaar gehecht door jarenlangen vertrouwelijken omgang, die niets verbergt.

Hannes en Jans leefden nu in voortdurende oneenigheid: hij alles in 't werk stellend om haar van zich af te schudden, zij hardnekkig opdringend, altijd bij hem als een angstige hond, die bedelt om een liefkoozing: maar soms schold hij grof, duwde haar weg, in opstand tegen deze meid, die zich verzette, jammerde dat ze niet wegging, hem later voorzichtig naderend weer als hij mismoedig zat na een ruzie. Hij verzette zich, opgewonden, bevend in gevaarlijke woede van weerspanning beest, die zijn armen

doorschokte als heftige begeerte haar neer te slaan; doch zij hield aan, bleek van angst, ziende dat hij toch ontsnappen ging, vrij gelaten eindelijk door het werk, dat hem gevangen hield in de keet bij haar. Op een avond gierde er woeste ruzie los in den hoek der Heyders, waar zij naast hem was gaan zitten, want nu ranselde hij haar, woest, verlangend voorgoed van haar af te komen, en hij schold grof in de stilte der keet, waar de mannen, zwijgend, onverschillig toezagen in 't gele schemerwuiwen van 't lamplicht; doch opvliegend, groot voor hem in opbranding van woede, jankte ze het hem in 't gezicht dat hij het 'jong' dat ze van hem krijgen moest ook zoo schelden kon, en hij woest, ontkende kort in een vloek, zijn afkeer naar haar spuwend.

Een zwaar gelach ging op in de holle keet, geel dampig in het zwakke lamplicht, hartelijk gelach om deze grappige ruzie, maar Jans opeens gebogen in wanhoop, klein voor Hannes onder heur losse haren, hief het lijdende, tranen-druipende gezicht naar hem op, smeekend. Doch hij duwde haar opzij en ging de keet uit, het donker in, achter zich het geschater der maats.

In de keet zat Jans nu moe naast Bet, snikkend, zich bukkend in de wanhoop van haar gedachten, in koorts van angst voor de lange winter-

maanden, dat zij het kind zou voelen groeien in haar, reeds schreiend voor de zonnige lentedagen van tobbed klagen, zich nu al gezweept voelend door de verachting van haar ouders en broers, wien ze een ‘opvreter van een ander thuis bracht’, zelf niet meekunnend in het groote werk der polders, weerhouden door het smadelijke kind, dat haar doodde, en ze bleef roerloos op de kist bij het raam, stond niet op toen de plaatsen om haar ledig werden, zwaar gesnork opging uit de bedsteden.

Ze bleef hier heel den nacht, wachtend op Hannes, die in de ontruimde keet een bedstee had opgezocht, schreiend en biddend, haastig prevelend, vurig vragend te mogen sterven, koortsachtig schuddend in heur verwarde denken een plan van moord op het kind, dat ze haatte.

* * *

Langzaam ging de week heen onder zwaar bewolkte sneeuwluchten, loome, booze wolkrooken, bleekgrijs in de gapende groeven, blauwzwart in de zwangere òmbollingen, traag trekkend voor stuwing van kouden tocht, die ijl streek over de sneeuwen velden, soms breede vakken van den donkerblauwen hemel bloot schoof, spoedig toch

weer overdekt als de dampen uiteen woeien in gelijkmatig witte vacht, die roerloos den hemel overdekte, het gansche laag opstaande gewelf, somber over de velden, waarin de fabriek donker lag, wonder gebouw van arbeid.

Den laatsten Zaterdag werd er maar tot twaalf uur meer gewerkt.

Den vorigen namiddag waren de drie ploegen begonnen aan de twee laatste schepen, diep ingezonken nog tusschen het ijs naast de ledige, opeen liggend log-stil in de bevroren haven, die ze niet meer verlaten konden. Haastig groeven ze de ruimen leeg, verlangend van het werk af te komen, de fabriek te verlaten, die hen nu niet meer noodig had, zoo machtig opstaand in de bergen van bieten, haar voedsel, door den langdurigen, hevigen arbeid der lossers òm haar opgehoopt, waarvan ze nog zwelgen zou als de arbeiders al heen gegaan waren in de vragende verten der roerlooze vlakten, om nieuw werk te zoeken op de velden, die het zweet van den dierarbeider wachten om bevrucht te worden en voort te brengen het voedsel der volken.

Ze werkten onafgebroken, nog eenmaal voortgaande onder de manden, dampend van zweet, opgewonden door de hitte van 't werk, dat zij dreven eendrachtig naar zijn voltooiing, vechtend

voor 't laatst tegen de verslindende fabriek, die reeds hol-gapende gaten vrat in de bietenlagen, meters hoog over de verre pleinen; en nog eenmaal ging over de besneeuwde kade de adem van 't groote werk, de voeding der fabriek: de plumpe, schonkige sjouwers, groot onder de mand, den beenigen kop gebogen onder den last, loopende werktuigen. Om twaalf uur daalden de laatste dragers van de hoopen, licht gebogen, groot bewegend tegen de bleeke winterhemelen, langzaam terugkeerend van den laatsten gang, achter hen rumoerend in de stilte der velden de smadelijke fabriek, die, nog vretend van hun werk, ze nu liet gaan, hen overlatend aan de omstandigheden der onbekende dagen, hen loslatend weer in 't onopgemerkte, verwoede gewoel van den strijd om brood, die de wereldvlakten beroert, de velden weekt van zweet en tranen.

* * *

Na den loeienden stoomfluitstoot gingen de lossers en meiden naar de keten, in donkere groepen over de witschaterende sneeuw, die een brand van schel licht opkaatste, doelloos, bevrijd opeens van den dwang van 't werk, licht ontsteld

door de gapende leegte om hen, waar geen werk was dat op hun lichaam wachtte.

In de keten werd het nu een wanorde, een dooreen rommelen van kisten, stroozakken en kleeren; en een droge rook van duf stof, opgejaagd uit de stille hoekjes, dampte grijs op in de rumoerige loodsen, donker en laag als stallen.

In keet twée, in de groote verwarring van het overhaaste vertrek, rumoerig als de aftocht na een gevecht, hielp Bet Jaonus bij het inpakken van zijn goed, rustig, gebukt over zijn kist en lijfzak, en hij keek tevreden toe, zijn nieuw bruin wambuis aantrekkend, zijn schoenen vaststrikkend, en toen hij gereed was, groot staande in de schemering bij het raam, zag hij het wilde opstaan der mannen, druk in de keet, zingend en kijkend in bedwelming van vrijheid, opgewonden door de vreemde zwijging der winterdagen, die geen zekerheid gaven nu of nog werk zou gevonden worden. In plotselinge teederheid, in een rust van volkomen vertrouwen, voelde hij Bet naast zich, zag haar geknield voor zijn kist, het gezicht onder haar losrakende verschoten haren, aandachtig gebogen, en bukkend, zijn hand op haar schouder, kuste hij haar in zoete weening van liefde.

Om vier uur trokken de drie laatste ploegen de fabriekspoort uit, gingen in verwarring den weg op.

Meiden en dragers schreeuwden naar de ramen in den frontgevel der fabriek, waar arbeiders wuifden, kennissen; maar een dertig mannen gingen al voort, regelmatig deinend in zwaren pas, en langzamerhand kwamen de achterblijvers nà, zich aansluitend, aansluitend, de meiden achteraan, en regelmatig in gelijken pas trokken ze heen, honderd arbeiders, vale bende in kleikleurige kleeren.

Donker trok de troep voort, de wijde sneeuw-begraven velden in, de mannen licht gebogen en arm-zwaaïend, werktuigelijk voortgaande als onder een last, de meiden stram stappend, licht gebukt, de heupen geknakt door 't langdurig bukken. Om hen de stervende winterdag, die wegkromp naar het Westen waar achter de koude wolken heel ver de zon moest ondergaan, al gevolgd door een stillen vriezenden nacht, donker opkomend; achter hen de fabriek wit dampwolkend om den zwart besmookten schoorsteen, die grauwe rookvegen streek tegen de avondlucht, langzaam wegzakkend in de nauwe horizontwielving, laag over de wintervelden, trokken de arbeiders voort naar de zwijgende avondverte,

droef-donkere bende. Achteraan naast Rooie Mie, moeielijk voortkomend, de haren verward om het hoofd, de oogen groot, donker brandend onder het beenige voorhoofd, ging Jans, met lijdend gestaar stil klagend naar de voorste rijen, waar Hannes liep naast Jaonus, beiden groot stappend, het gezicht naar den grond, licht gebogen, het schonkige lichaam gereed den last der zware vrachten opnieuw te ontvangen.

Wijding.

In de uitgestrekte polderlanden ligt het dorp, primitief monument, langzaam verrezen in den loop der eeuwen door den voorzichtigen ondernemings geest der geslachten van boeren en plattelands-ambachtslieden.

In de verte is het een lage heuvel van steen in de eentonige vlakte, welke er om ligt, en het verwondert vreemdelingen, die het land doorreizen, dat het hier is, doelloos in de eindelooze rust der polders.

Langs de hoofdstraat, die glooit van de dijk kruin, staren lage huizen onder zware daken van oude roode pannen en zwart mossig riet.

Op het eind staat de kerk, somber, eeuwengrijs gebouw, waarnaast een donker, nauw straatje gaapt, ongeplaveid, waar hutten van arbeiders en armen naast elkaar wankelen, groen

in vochtige schaduw, die de kerk hier neer donkert.

Een breede gevel met altijd gesloten ramen sluit het slop af, met een uitweg links, die leidt op het erf van een doodsche boerderij, waarbij het gebouw behoort, en een andere rechts, voorbij een lage huizenrij, die 't front met kleine, vreesachtige ramen keert naar het wijde licht der vlakte, de sterke winden en zwiepende regens, star kijkt naar het roerlooze uitvluchten van weiden en bouwlanden, waar hier en daar, omwald door geboomte, hoeven breed uitliggen, schaduwdonker in de zeevlakke velden.

Zoo ligt het dorp, 's zomers gloeiend in den brand der groote zon, bleekend in de licht-opgloeijing der verhitte velden, een rots in de zee van land, waaraan de voor- en najaarsstormwinden woest klagend de lange lucht-gewaden scheuren.

In inktzwarte onweersnachten kan het wit opbranden in zweepend bliksemlichten, en in heldere maannachten is het een zwarte rots in de verte met lichtkaatsende klipvlakken.

Het is een oud, onbekend dorp, onberoerd door een eeuw van beschaving.

De bewoners spreken het dialect hunner voorvaderen, hun geloof in den mysterieuzen God der middeneeuwen is onverwrikt, niemand onder

hen denkt er aan, dat gezag ooit onrechtmatig zijn kan.

In de zwarte wintermorgens bonst, zwaar muziek-gonzend, de torenklok over de huizen, golft de wind heur groot gelui mee over de polders, de hoeven en dagloonershutten, en gaan vrouwen in lange sjaals, het hoofd in antieke kantmuts, de straat door naar de schemerlichte kerk, waar kaarsen bevend weenen voor 't altaar, om te bidden voor 't heil harer ziel ná dit leven: één lange boetetocht naar de poorten des hemels.

Het leven der menschen gaat er rustig voort, onzichtbaar hun bewegen, daar zij de straat, stille binnenplaats in de omheining der gevels, schroomvallig vermijden; alleen vóór den aanvang der school spelen er kinderen, en 's morgens gaan vrouwen er langzaam naar de kerk.

De boeren 's Zondags in ouderwetsche rijtuigen aangetogen uit de eenzaamheid der landen, spannen er zonder gedruisch uit, de straat eierend als het voorportaal der kerk waar eerbied moet zijn en ernst, gevoelend zich hier tevens de meesters van 't land en 't dorp.

De vrouwen, gedrapeerd in kleurige sjaal, in

tip vallend over het middel, de kanten muts op, die streng als een nonnenkap het gezicht omlijst, komen statig de karretjes uitklimmen, slaan de rokken kuisch neer en gaan, een goeden dag knikkend, al biddend de straat in, om zich de eerbied der burgers, die groetend voorbijgaan of van achter de hordekens gluren.

In de kerk wordt de mis plechtig opgedragen door den ouden pastoor, die later preekt over de hel en haar verschrikkingen, de verdorvenheid der menschen en de strengheid van den wrekenen God, die straft het minste vergrijp, en hij zegt het telkens met plechtige stem, de handen ten hemel, indrukwekkend in 't heilig schemerlicht der wierookgrijze kerk:

‘Dat het lichter zijn zal voor eenen kemel te kruipen door het oog eener naalde, dan dat een rijke in den hemel komt.’

en de boerinnen ernstig, leggen zilver in de schaal, die rinkelend voorbij gaat, en havelooze armen op de achterbankjes onder het koor worden bemoedigd door die rechtvaardigheid Gods, die hèn heeft aangewezen zich te dooden in 't werk op de hardvochtige velden, doch de voorwaarden om ten hemel te komen zoo zwaar gesteld heeft aan de rijken.

In deze kerk is de verhouding tusschen de bezitters en armen, hemel en aarde geregeld.

Hier moet ieder komen, de rijkste boer en de armste arbeidersvagebond, hier heffen de zonverschoeide gezichten der daglooners zich klagelijk naar den heiligen lichtbrand van 't altaar, en bidden de boeren in donkeren ernst.

In de heilige schemering der kaarsen en donker gekleurde glasramen daalt telkens de geest van den strengen God neer, opgeroepen door den priester, en sommige vrouwen worden zoo geroerd door Zijne tegenwoordigheid, dat zij half bewusteloos moeten worden gebracht naar buiten, voorzichtig en plechtig uitgeleid door andere vrouwen, als door den Geest Gods beroerde voorwerpen.

Het is van de kerk uit, dat plechtigheid en ernst waren over het dorp: een schaduw van vrees voor wat komen zal na dit nietige leven, als de heilige arbeid zal zijn volbracht en de geest, uitgeleid door den priester, moet gaan voor het Aangezicht van den Oppermachtige en Rechtvaardige, die opneemt in zijne eeuwige gelukzaligheid of neerwijst naar de vlammeende sulferhel, waarin duivelen dansen, zooals ernstige, heilige schilders haar hebben afgebeeld, tot afschrik der geloovigen.

Als de kerkdeuren opengaan stroomt de menigte de straat in, zonder rumoer, die spreken wil doet het fluisterend, de plechtigheid der plaatse Gods nog òm zich, en als de rijtuigen langzaam uitgereden zijn, zich verspreiden over de wegen, blijft het dorp ledig en zwijgend in overpeinzing, en geen kinderen stoeien luidruchtig voor de huizen; slechts een hond snuffelt langs de muren, en een vrouw in ruime sjaal, als de mantel eener middeneeuwsche Madonna, gaat statig voorbij.

Zoo is het dorp een klooster in de uitgestrektheid der velden, en de kerk de kapel, waarheen de kloosterlingen het gezicht wenden, verzakend wat de vreemde, zondige wereld, die den booze herbergt, aan genot misschien geven kan.

De dooden leven er voort, lang nadat zij gestorven zijn, want de bewoners, die hen van nabij gekend hebben, blijven hen gedenken in de lange rust der gelijklevende dagen, overwegend hun goede en booze daden, zich afvragend of zij den hemel of de hel gewonnen hebben, en als de gestorvenen gebracht zijn op het vochtige kerkhof achter de kerk, waar te veel kisten op en naast elkaar gezet zijn, daar ieder liggen wil

in de gewijde schaduw, komen in stille maanlichte nachten en zwart-zware stormnachten de gedachten der levenden daar omdwalen in heilige ontzetting, en hooren bewoners van het achterstraatje naast het kerkhof vreemde geluiden, zuchten, en zien er witte gestalten waren; maar ze vreezen de geesten der graven niet, omdat zij van 't leven hiernamaals getuigen en de leeringen der kerk bevestigen.

Alleen arbeid kan de gedachten der bewoners afleiden van den ernst van leven en sterven, het eenige waaraan zij zich geven kunnen zonder voortdurend te vervallen in den beangstigenden staat van doodzonden.

‘Werken is zalig,’ staat immers geschreven?

Jonge arbeiderskinderen gaan met de ouders naar 't veld om te wieden in de bieten of aardappelen, hooigras te snijden langs greppels en slootkanten, en boerejongens, die met hun twaalfde jaar de school verlaten hebben, mennen voortaan de stramgewerkte paarden in de mestkarren en zitten op de voorbank der hooiwagens achter de dravende dieren in een damp van zweet en stof, de leidsels in de gebruinde kinderhanden, naast den knecht, die eerbiedig toeziet bij de vroege

bevatting van den jongen baas voor het werk.

De boer beschouwt zijne macht over den arbeider als eene gave Gods, behoorend bij zijn bezit van koren en grasvelden, huis en schuur, paarden, vee en geld, en hij gebiedt waardig, zonder ruwheid, geeft hem naar de gevestigde begrippen voldoende om met zijn gezin te leven, doch nooit iets daarboven, zelfs geen handvol tarwe.

De arbeiders hebben eerbied voor de boeren. Oude daggelders spreken over vroegere bazen, als goede onderdanen spreken over een gestorven koning.

Statig in een kring van plechtige boomen ligt het zwaar breede stroodak der schuur over al 't bezit van vee en graan, en sierlijk staat het woonhuis naast bakkeet en varkenshok, ruimer dan de hut van den vasten daggelder.

De heiligheid van het bezit geeft den boeren hartstocht voor het land, en er zijn er die 's nachts, na enkele uren slaap, opstaan en rondtasten in de weiden en korenvelden achter de hoeve, om te beluisteren het ruischend wassen van gras en graan, te waken bij hetgeen God hun heeft toevertrouwd.

Op het erf der hoeven is de plechtige rust van oude kasteelpleinen in eenzame landen, waar de ernst van het absolute gezag en de gemoedelijkheid van het boerenleven in elkaar zijn gevloeid.

Wat waast boven de poldervlakten bij lange, kille neveldagen als de landen rouwen in roerlooze grijsheid, bij zonfeesten als schitterlicht neerbrandt uit den wereldkoepel, in lange winters die de velden versombereren in doodsrust, is eindelooze berusting, eene onuitputtelijke tevredenheid met alles zooals God het heeft beschikt van 's werelds begin, ongetwijfeld.

Ook de dagverdeeling is hier geheel verschillend van die der moderne landen, waar spoorwegen, fabrieken en boeken zijn.

Lang vóór de zon aan den hemel rijst om met haar sterk licht de wereld in een brand van zichtbaarheid te zetten, als de nacht de polders nog vult, slaan de deuren der schuren open, schokkrommelen zware karren en wagens het erf af, het donker in, en als 's avonds de westerhemelwieling gloeit in goud en rustig saamvloeiende kleuren, gaan troepen arbeiders moeizaam de zware dijken over naar huis, en sluit de boer stal-

len en schuur om te rust te gaan bij 't laatste licht der zon, dat de goudnevelige vlakten langzaam verlaat in waas van weenende droefgeestigheid.

Het leven van den landbouwer is onnaspeurlijk voor den oppervlakkigen beschouwer, die enkel met de oogen de dingen ziet en niets vindt dan eenzame velden, doodsche hoeven waar nooit luidruchtigheid leeft, en alleen de doffe loeistoot van een rund of het gehinnik van een luisterend paard achter de wanden opgaat.

De wegen zijn er eenzaam onder het geruisch der boomkruinen, saamgesproeid tot een gothisch spits gewelf; de velden drijven onafzienbaar alomme uit, een primitief tapijt met rechthoekige kleurvakken.

In deze streken leeft de geest der middeneeuwen, is de atmosfeer vol ernst, dien de mensch gevoelt nabij zijnen God, streng willend alleen het goede: kuischheid en waarheid, die het kwade straffen zal met hel en vagevuur. De boeren bedrijven de zonde niet in opstand tegen Hem, in onverschilligheid jegens zijn geboden of erger in ongeloof, zij bedrinken zich omdat de drank hen bekoort en zij zich neigen naar de inblazingen

van satan; doch geven zij al toe, zij verwachten in den tijd tusschen afdwaling en sterven gelegenheid te vinden tot biechten en zich met God te verzoenen.

De eerste gedachte, die het paar dat saamgelegen heeft in onkuischheid benauwt, is vrees voor de straf die hen treffen zal, als zij onvoorbereid moeten verschijnen voor den rechterstoel des Eeuwigen, en zij vluchten naar de kerk om in een koorts van angst den priester te zeggen, wat satan, de booze met de horens en den paardenvoet, hun heeft ingeblazen en doen misdrijven.

Om de landen en het dorp is een muur van vijandschap tegen de zondige wereld daar buiten, en vreemdelingen zijn er niet welkom.

Er zijn er onder de bewoners, die nooit een spoortrein gezien hebben, ofschoon drie uur noordelijk van het dorp een station is, klein, treurend gebouw, droevig op den rand van deze woestijn van eenzaamheid; doch hun nieuwsgierigheid gaat niet naar zaken, die hun voorvaderen niet gekend hebben, en zij verlangen er niet naar kennis te maken met de duivelsche wonderen der verdorven wereld.

Zooals de polders tusschen de dijken, als herinneringen aan vroegere zeeën en riviertakken,

den stadbewoner verbazen, bereist zijn geest hier almeê een vreemd land, waar hij beangstigd wordt door grijs droefgeestigen nevel van vijandschap, den geest van vroegere geslachten, nog niet verdreven door het gedruisch der beschaving. Want er is altijddurende vijandschap tusschen de boeren van dit dorp en die van naburige, even kleine plaatsen.

* * *

In de dorpstraat is het huis van boer Ten Berg, hoog boven dat van den smid, waarnaast de zware gevel der smidse met drie diepe tralievensters en een lage poort uitstaat.

Het is het grootste huis van 't dorp, acht hardsteen omlijste ramen in den breeden gevel.

Slechts kloosters in dit land hebben zulke gevels.

Het is een zwijgend kloosterhuis.

Voor de ramen zijn altijd witte gordijnen neer, en de zware, geornamenteerde deur gaat nooit open. Zelfs de dooden zijn altijd uitgedragen over het erf aan de achterzijde, door de ijzeren poort, streng als hekwerk voor een kerkhof.

Het groote gebouw staat er plechtig en laat de wolken en de blauwe luchten, de stil lichte maanluchten in zijn strakwijde oogen spiegelen.

Zelden wordt iemand uit het dorp er binnen gelaten, en gebeurt dit, dan is het nog slechts in de keet waar knechts en meiden eten aan dezelfde tafel als de boer, een oude zwaar gebogen man, en zijn vrouw, mager wijfje met geelbleek gezicht, getaand in het schemerdonker der koele kamers, in 't zelfde duister dat de stille kloosters hier te lande vult, de gezichten der nonnen marmerbleek kleurt in kuische blankheid.

En de dagelijksche levenswijs der bewoners blijft verborgen, niemand tracht er iets nauwkeurigs van te weten, weerhouden door hetzelfde ontzag, dat de dorpingen bevangt als ze de stille vestibule van het nonnenklooster achter de kerk binnentreden.

In den tijd van ploegen en eggen, bemesten en oogsten, bij 't eerste lichten aan den oosterhemel komen de paarden, vijf of zes span, langzaam het erf af, zwaar trappelend in de slapende straat waar slechts een hond langs de huizen snuffelt, en achter een gordijn hier of daar zwak geel licht leeft.

Loom laten de arbeiders zich meedeinen op de holle ruggen der plumpe werkpaarden, die langzaam links en rechts den dijk opgaan, de morgenschemering in.

Bij den smid wordt dan het vuur aangelegd, en in de smederij wappert de roode, dampende vlam van een tuitlamp, slaat bevenden lichtschijn door de ramen boven de luiken in den morgennevel, die om de huizen staat en over de velden drijft.

Als de morgen helder licht en uit de smederij staal-klinkende dreunslagen gaan van hamers op 't aanbeeld, het smidsvuur fel aangeblazen in wit gele vlam suizend opspitst, komt langzaam slenterlopend uit de poort de oudste zoon van Ten Berg, Hannes, reusachtige boer van in de dertig jaar, zwaar doorvoed, vierkant geschouderd, met zongebrenden kop, en gaat de smidse in, de oogen klein in vriendelijken lach, de gebogen neus sterker krommend boven den lachtrek van den mond. De zwaarlijvige smid in zwart boezeroen, de leeren schort voor de beenen, groet in de gillende hamerslagen:

‘Tje!’¹⁾

En Hannes knikt, het hoofd hoog boven den zwaren nek, spierig uit den lagen hals van zijn donker boezeroen, het gezicht licht gloeiend in vuurschijn, en blijft zwijgend toezien op de sterke beenen, vast op den vloer. Het werk gaat voort. De baas smeedt op 't aanbeeld en

1) Verkorting voor ‘buurtje!’.

kleine Kobus, zijn jongen, en Jaonus de knecht vijlen aan de werktafels onder de ramen.

Er wordt niet gesproken.

Als er paarden en mensen voorbij komen, gaan de oogen in aandacht naar buiten en zien wie daar rijdt, of al op straat is in den vroegen morgen, en na een half uur gaat Hannes heen, groetend:

‘Tje!’

en de smidslui, geheel bezig:

‘Tje!’

Zoo komt hij drie, vier maal per dag eens aan en gaat, als niemand in de smidse is, voorzichtig de gang in, het donker melkhuis door naar de keet waar de smidslui eten: de smid, zijn vrouw, drie dochters, kleine Kobus, tenger jongske van veertien jaar, altijd groezelig van het werk in de stoffige smidse, en de knokkige, breede knecht met beenigen sjouwerkop, brandende oogen onder zwaar gebouwd voorhoofd. Hannes gaat zitten in stilte van achting, eens lachend naar ‘het wijf,’ ernstige vrouw met bleek gezicht en biddende oogen; maar niemand spreekt, men wil geen tijd verliezen, de monden te vol overigens om een woord uit te brengen.

Hannes, om zich welgezind te toonen, vertelt een nieuwtje uit het dorp of de schuur, en de

baas, zwaar op zijn stoel, den mond vol, geeft kort antwoord; een der dochters soms vraagt iets, verontschuldigend lachend:

‘t Is mar e meid, die 't zeet.’

Over thuis spreekt hij nooit.

Als er zieken zijn, hooren de smidslui het bij toeval van vreemden; doch Hannes zwijgt er over.

Wat achter den zwijgenden, plechtigen gevel gebeurt, is niet bestemd voor ooren van minderen, en het vertellen er van zou de jaren-oude statigheid der bewoners schaden, zooals het de achting van 't volk voor den vorst vermindert, als het zijn persoonlijke tekortkomingen kent.

Ook Lucas, Hannes' broer, schuchter bescheiden jongen, die angstig gluurt naar vreemdelingen, komt soms buurten in de smidse; doch verder durft hij niet, schuw voor meisjes, te kuisch om een vrouw aan te zien.

Als de oude Ten Berg, plomp, grijze reus in zijn waggelende, vermolmde riemsjees, voorbij komt om zijn uren-langen inspectietocht in de landen te beginnen, tikt hij groetend de zweep op het knokige kruis van 't paard en in de smidse gaan dan sneller de hamers op het aanbeeld.

‘Marrege baos! Druk-druk! Zitte nie stil!’

Zoo is de verstandhouding tusschen de smidslui en de Ten Berg's steeds geweest, altijd even

vriendschappelijk en afgemeten, zooals de omgang tusschen heeren en dienaars, bazen en ambachtslui zijn mag.

Eens ging de zon op in een brand van heilig mooie kleuren, doorlichtend den stil blauwen hemel, laag gespannen over de zwoel warme vlakten, die de lauwe nacht niet had kunnen afkoelen.

Hanen riepen en antwoordden, schrill kraaiend in de steenen huizenstilte van 't dorp, en in de schuur van Ten Berg dreunde dof loeiend geblaas van een kalf, alléén in de nachtholte van den immensen stal waar het blijven moest, te teer nog om de gloeiing der zon in de lichtbrandende weiden te verdragen.

De dag zocht snel aan uit het brandende Oosten, den hemel doorgloeiend in zacht groenblauw, warm licht slaande over de geurige velden, in de uitdrijvende polderlanden, den gevel eener boerderij hier en daar beschijnend, een kleurig zonvonkje dan in de oneindigheid der lichtblauwe nevelige vlakte.

Het dorp lag schaduwvol nog in de rust der landen; de kerk, de burcht waaromheen lijfeigenen zich hebben beveiligd tegen den dreigenden ernst der altijd durende eenzaamheid, tegen de

waarschuwende stilte der vlakten, altijd herinnerend aan den dood, de vergankelijkheid van dit leven.

De paarden der boerderij waren al voor lang de slapende straat uitgeslenterd, nu onzichtbaar verspreid in de onafzienbaarheid der velden, en in de smederij tinkelden de hamers al op het aanbeeld en brandde het vuur klein geel in den beginnenden dag, welriekend van teere vroegmorgengeuren.

In de holten der stille huizen waren onzichtbaar de dagbezigheden weer begonnen.

Om zeven uur riep de zware, droomerige klok de vrouwen en oude, invaliede mannen op tot de mis om te bidden in de schemerige gewelven voor de tintelende kaarsvlammen, symbolen van devote zielen in de wijde duisternis van het leven.

Juist toen waggelden ruischend, in damp van geur, drie volle hooiwagens achter het ingehouden stapgetrappel der paarden op de helling, de straat in, deinend de ritselende stapels op het zwiepend samenstel der wagens.

Hannes, waardig in de poort der smederij, zag ze voorbijgaan. Bij het vuur uit de donkerte, boven het rumoer der hoeven en raderen riep de smid

‘Mooi 'ooike!’

en de boer zich omkeerend, wat statig in den eerbied der groetende knechts, die zaten in een grot van hooi achter de billen der paarden, lachte toestemmend, welwillend, gekriuweld tot vroolijkheid om het zeggen van den smid die toch overal verstand van wou hebben. Maar die lette er niet op, opeens zwaar tillend in een tang een rood gloeiend ploegijzer uit den kuil van laaiend vuur, het zweetglanzend gezicht rood beschenen door den hittegloed, dragend het kreunend neer op 't aanbeeld, roepend den knecht, die toeschoot, de klauwhanden om den voorhamersteel, en in de maat, in beweeg van groote kracht gingen de slagen, zwaar bonkend op het afkoelende, donker kleurende ijzer.

Toen de smid, kreunend uit zijn enormen buik, den klomp weer duwde in 't vuur, klaagde hij:

‘Da kom 'k mar te kort, jong, 'k moes nog ne vooramer 'emme.’

en Hannes, opeens 't zongezicht paarsrood in gelach, de oogen weg in de wangen, het zware lijf lachschokkend, wees naar kleinen Kobus, die verlegen keek, zijdelings naar den boer.

Maar nu driftig glinsterden de oogen van den jongen in zijn bestoven gezicht en ingespannen, de wang op zijn bankschroef, vijlde hij weer, opeens zijn plan gemaakt.

En toen zijn vader opnieuw tilde den gloeienden, ster spattenden ijzerklomp uit het vuur, nam hij van den boomtrunk, waarop het aanbeeld stond, een voorhamer en sloeg mee in de maat met den knecht en zijn vader, tot verbazing van Hannes, die goedkeurend lachend zag hoe het tengere lijf beurtelings kromp en zich uitspande onder den zwaai en den slag van den hamer.

Het ijzer koelde, de hamers vielen stil, en zwaar gelach rumoerde in de smidse; de groote gezichten gingen vriendelijk naar kleinen Kobus, die op den grond spuwde, hoog-rood, en uitdagend keek, klein tusschen de zware gestalten, in omstraling van blijde goedkeuring der mannen, wien hij meeviel in 't werk dat zij zoo zeer vereeren, en op dezen zonzomermorgen in de rumoerige werkplaats was er vreugde van den smid om zijn jongen en trots van Kobus om zijne onverwachte opname onder de volslagen werkers.

Nachtfeesten.

In de beroekte stokerij lieten de vuurpoorten om beurte wapperende, geel lichtende vlamschijningen uit.

De gloed sloeg licht tegen de muren, bescheen den steenkoolkoop voor de vuren, de zwarte binten onder het oude dak, betastte het bestoven mechanisme der voedingspomp¹⁾, die in een hoek van 't lokaal langzaam omwielde.

Als een poort openzwaaide scheen de gele vuurschijn het donker in, lichtte 't hol zwarte gebouw door als een aanvliegend brandbegin, en naar 't wit laaiende vlamveld van 't vuur keerde een stoker, die opgooide, 't heete gezicht. Na 't laden klauwde hij met zijn schop dan de ijzeren deuren dicht en begon te laden voor 't volgende vuur.

1) De stoommachine, die het verdampte water in de stoomketels aanvult.

Er lagen er zeven naast elkaar in 't front van 't massieve muurwerk, waarin de ketels, vijftien meter lang, en de rookkanalen besloten waren.

Boven den rand van den frontmuur was 't groote donker tusschen 't geraamte der binten.

Er moest vannacht aangepakt worden.

De fabriek werkte vlot, zonder storingen, als 't lichaam van een onmatig, gezond man, zoog den stoom uit de ketels, die gromden in de rots van metselwerk, belect door den gloed der straf gestookte vuren.

De jonge Kees Kamp, reusachtig arbeider, en de oude Piet Luidjes, gebogen, opgewerkt werkman, stookten hier met hun beiden.

Ze hadden deze week den nacht en deden om beurte een gang; als de een opgooide zat de ander in een hoek tegenover vuur één bij de pomp.

Het was elf uur. De directeur had voor 't laatst de ronde gedaan, en ze hadden nu den nacht vóór zich zonder zijn toezicht. In rij suisden de vuren boven de aschkuilen onder de roosters, warm geel verlicht als door stille kamerlampen.

De stokers werkten regelmatig in 't schemerlicht ketelhuis, zwijgend in de rumoerige nacht-eenzaamheid der daverende werkplaats; regelmatig sloegen hun stalen schoppen metaalklinkend tegen de vuurpoorten en vloog de gele

gloed uit in 't hooge hol als schrik van vlammen.

Schuifknarsend over den vloer schepten ze kolen op, ze uitslierend over de suisende vuurvelden, met een stoot der schop telkens op den rand van den vuurmond, het zweet-glimmend gezicht pijnlijk vertrokken onder den bitsen slag van den gloed.

Als de vuren één voor één groot gelicht hadden in den slapenden nachtschemer van 't ketelhuis, gingen ze naar hun bankje, klam, 't gezicht nog brandend, blind in 't donker opeens.

Tegen twaalf uur waren de manometers¹⁾ iets gerezen.

Zwaar op den koolhoop, in zwart lompenpak, keek Kees er naar, de oogen klein in 't bestoven gezicht, den zwaren beenkop hoog om te kunnen zien op de wijzerplaatjes achter wapperende gasvlammen.

‘Ze wonnen, bleven voor’ en hij ging voorzichtig, stram zitten naast ouden Piet, die stroef keek uit zijn zwart gezicht, onder geschroeide wenkbrauwen uit, naar de manometers en eens kauwde met langzaam bewegen van zijn harige kaak. Dan, moeielijk opstaand, zijn schop naast

1) Instrumenten in den vorm van een uurwerk, die de spanning van den stoom in de ketels aanwijzen.

zich verzettend als een stok, schoof hij nu den koolhoop af, in de laagte voor de vuren en deed zijn gang, kolen smakkend op de vuurbeddingen, de poorten open klauwend met den balaster.

Hij laadde rumoerend, dringend tegen den gloed, 't gezicht pijnlijk vertrokken; werkte langzaam met taaie gewoontekracht, scheppend en uitgooiend de koolklompen over de golvende vuurvelden, ver weg onder de buiken der ketels, en na zijn laatste vuur rustte hij even, leunend op zijn schop, de kin op de handen.

Hij stond dan donker in den hoek, in weeke lichting der blauwwitte gasvlammen boven hem, tot de heupen omstreamd door den tocht, die suizend zoog uit de zwarte nachtpoort over den vloer naar de aschkuilen, geel lichte holen onder de roosters, waar gloeiende aschklompjes voort durend neertikten in langzamen regen; keek loom den frontmuur langs, zwaar boven de aschkolen en langs de gesloten poorten waarachter de vuren suisden.

In den hoek waar Kees zat wielde het bestoven pompje moeielijk om, damp uitzuchtend, telkens dreigend stil te blijven door gebrek aan stoom, los rammelend in zijn verlopen mechanisme.

Piet wees er naar; Kees bukte zich naar den

afsluiter, en klepperend schoot het in een draffe, als een oud paard dat voortgeranseld wordt.

* * *

Kwart over twaalf had Kees een gang gedaan.

In den hoek zette hij zijn koffiekruike aan den mond en slokte het drinken neer in zijn heet lijf, de oogen gesloten, zat rustig daarna op 't bankje en keek naar Piet, die gloeiend stond voor 't eerste vuur en laadde op zijn rumoerige manier, telkens een slag gevend met zijn balaster in den vuurmond.

Hij werkte, diep gebukt, schoppen breed uitslierend in de vluchtende vlammen, het gezicht vertrokken tegen de hitte.

Hij vocht tegen de vuren, klein in den scherp likkenden gloed, langzaam gaande van 't eene vuur naar 't andere, het heete gezicht telkens gekeerd naar de laaiende vlamholten; hij deed den gang, licht opgewonden door den gloed, die zijn gezicht verstarde in een heeten kus, voor ieder vuur zich gevend aan de hitte, zijn gezicht, zijn handen, de naakte borst, zijn geheele lijf.

Het was een dans in de helle lichtschijningen, een ernstige dans in de rust van den zwarten winternacht buiten de poort: de stoker dringend

tegen den slag der hitte, gloeiend in vlamschijn de armen uitzwaaiend naar den vuurmond, de schop stootend onder de koolklompen naast zich, en na het zevende vuur, als 't schemerdonker weer plofte in 't holle ketelhuis tusschen de suizende gebinten onder het zwarte schuurdak, even leunend op zijn schop, de kin op de handen.

* * *

Zij maakten driemaal per nacht schoon en begonnen met vuur één tegenover de machine.

Kees trok wijde leeren wanten aan, zette de vuurpoorten open, droeg uit een hoek een lange ijzerstaaf aan en boorde die in 't vuur, koolklompen, aaneengesmolten in de hitte, losstampend van de roosters.

De staaf zwaar stootend rukte hij de vuurlaag los, bonken witgloeiend vuur opwoelend uit de sissende vlamvlakte, en met een ijzeren krabber, dien hij van den vloer opnam, trok hij ze de poorten uit, liet ze neerspatten voor zijn beenen op den vloer.

Zwijmelend in de hitte werkte hij ze het vuur uit, 't zweet-druipend gezicht gloeiend in den rossen gloed, die afsloeg van den vuurhoop vóór hem, bukkend tegen de hitte, als hij met den

krabber in den buik van 't vuur woelde, en de sissende gloeiklompen neerdropsen op den laaienden hoop.

Eindelijk wendde hij zich af, gooide den krabber naast de stootstang op de kolen, en dan goot Piet een emmer water uit over de gloeiende sintels, die donderknalden.

Witte dampwolken bolden dan langzaam op naar de binten, fijne asch strooiend, en 't felle hittestralen van den vuurhoop stierf onder de koude slagen van 't water, dat Piet in volle emmers uitplaste, en dat telkens minder scherp opknalde in ijler dampwolking.

Achter de open gebleven vuurpoort doofde het gedunde vuur op de roosters, donkerrood al, afkoelend in den kouden tocht, die nu binnen trok uit het ketelhuis, nevelig, vol kolendamp.

Kees riep nu:

‘Hier!’

en uit 't donker gangetje naast het metselwerk kwam slaperig de kolentrainer, jong vagebond-arbeider in lompen en schoof loom over de rails een rommelend wagentje naderbij tusschen de steenkoolhoopen.

Met Piet schepte hij de widdampende sintels op, en plomp voorover duwden ze langzaam stappend den vollen wagen naar de buitenpoort,

waar de stoker terugkeerde, geslagen opeens op het naakte lijf door den kouden nachtwind.

Intusschen laadde Kees vijf schoppen in het schoongemaakte vuur, waarin roode vlammen en rook walmend opgingen, en duwde de zware poorten langzaam dicht.

Nu begon Piet met het tweede vuur, terwijl Kees, doodmoe, de overige langzaam bijstookte.

Om vier uur maakten ze voor 't laatst schoon; de meters gingen er door op vier en een half terug, maar tegen 't opkomen der dagploeg zouden ze tot vijf gerezen zijn.

* * *

Tegen den morgen was oude Piet moe, en dommelde hij even in op het bankje, rustig in 't intieme gedruisch der stokerij; doch toen Kees naast hem kwam, schrok hij wakker.

Ze bleven een oogenblik zitten, beweegloos in 't ruischende geraas der ketels, die trilden in de rots van metselwerk, en de rust van den laten nacht buiten de poort hield hen neer op de bank.

Ze hoorden nu den tocht suizend onder de roosters zuigen en voelden de spanning der bevende ketels, vol stoom gejaagd door hun hevig gewerk; maar Piet liet zich weer neer in de goot

en gaf zijn moe, klam lijf in de dunne, natte kleeven aan den gloed, die bits sloeg op zijn naakt vleesch, en begon loom te werken; doch bij het tweede vuur joeg hij zijn balaster weer in de kolen, zware bonken ver wegslierend in de vlammen, weer opgewonden door de zweepende hitte.

Na het laden leunde hij op zijn schop, keek eens langs den frontmuur en de gesloten poorten, die uit een kier of barst hier en daar licht spoten over den vloer.

En nu kwam Kees uit den hoek.

De handen op den steel van zijn balaster stond hij een oogenblik op den koolhoop, achter zich de buitenpoort wijd gapend in den valen morgen.

Twee wijzers raakten nu het roode streepje bij de vijf,¹⁾ en bij 't eerste vuur bukkend, schreeuwde hij overmoedig in de eenzaamheid der stokerij en joeg snel de kolen de vuurmonden in, zonder rusten het eene vuur na 't andere ladend, zwaar bewegend als in gevecht, verlicht door den nachtbrandschijn, die tegen de muren sloeg, waar zijn reuzige schaduw bevend omzocht.

1) Als de wijzers der manometers vijf atmosfeer aangeven, waarschuwt de veiligheidsklep; de maximumspanning in den ketel is dan bereikt.

Toen hij de laatste poort dicht duwde wezen de meters vijf, en begonnen opeens in de holle werkplaats de veiligheidsfluiten van ketels drie en vier te loeien.

Kees en Piet zaten nu weer op het bankje naast de machine, terwijl de fluiten een gerekten angstschreeuw joegen in de daverende ruimte der stokerij, die door trilde in de fabriek, waar het volk zich verwonderde over dien gil van benauwdheid der ketels.

* * *

Vóór halfzes deden ze ieder nog twee gangen.

Buiten de poort over de steenkoolhoopen en de wintervlakten er achter stoof nu grijs morgenlicht uit bleeke wolkscheuren aan den horizon.

Bij een steenkoolhoop naast den schoorsteen laadde de kolentrainer zijn wagen.

Kees keek naar buiten, slordig omhangen door zijn blauwen werkkieel en zwarte pilobroek, die rafelde op geschroeide klompen.

Het bleeke morgenlicht betastte zijn bestoven kop, moe gezonken voor zijn harige borst.

Naast hem in den hoek dommelde oude Piet, het zwarte rimpelgezicht dood in rust.

De voedingspomp woelde langzaam om en zoog hoestend haar cylinder vol water.

Kees wachtte zijn meid, een fabriekschuurster, die 's morgens kwart voor zes geregeld hier even kwam aanlopen.

Spoedig stond ze in de poort, breed in heur blauw katoenen werkjak, en hief het roode gezicht naar hem op, kwam vertrouwelijk naast hem in een geur van frissche lucht, meegebracht uit de velden bij 't gaan over den dijk buiten 't dorp.

‘Wel? uitgeslapen?’ vroeg hij moe uit zijn borst.

Hij zag haar nu eens aan, groote waakoogen in zwart gezicht, den mond moe, half open onder gezengde knevelflarden, en legde de hand op haar schouder, 't gezicht droomerig naar haar overbuigend; maar ze ging een stap terug onder zijn hand uit, onrustig waarschuwend naar den donkeren hoek, naast de machine.

‘De ouwe maft,’ zei hij, doch ze vertrouwde het niet en kwam niet dicht bij hem.

Een troepje arbeiders haastte de deur voorbij en Bet ging heen, bij de poort nog even omziend naar Kees, die haar donker nakeek uit de slaperige nachtholte der stokerij.

In den hoek hoestte oude Piet, wakker schrikkend uit zijn gedommel.

‘Watte?’

Maar Kees antwoordde niet en begon zijn laatsten gang, snel ladend, de brandschijn der vuren nu gedooft in blauwe lichte van den morgen, die opdrong naar binnen en wit lag op de glazen pannen in 't dak.

Om zes uur kwam de dagploeg binnen.

Een der stokers, Arjaon Putters, riep dadelijk naar Kees:

‘Hoe gaat-ie?’

Maar die zei niets en laadde druk, achter zich de teleurstelling der dagstokers en der twee kolentrainers van den dag, die ontmoedigd de hoog gerezen meters bekeken.

En toen Kees uit de goot klom, deden ze of ze hem niet zagen, hun kleeren verwisselend bij 't bankje, waar oude Piet de jas dichtknoopte en met de blikken kruik over den schouder gereed stond heen te gaan.

Kees zette zijn balaster in den hoek, nog even omziend naar de meters achter de gasvlammen, krimpens in binnenrookend morgenlicht, en breed in dreiging van trots kwam hij naast de dagstokers, die nu dadelijk in de goot gingen, de vuren nazagen en de machine stil zetten om te smeren.

De stoomfluit der groote drijfmachine loeide nu gerekt uit de diepte der aangrenzende fabrieks-

lokalen en de dagploeg ging heen uit de heete stokerij, die donderend haar gloeienden kracht-adem spoot in de daverende fabriek, tot uitersten haast gejaagd door de hevige inspanning der twee arbeiders.

* * *

Om zes uur 's avonds trok de dagploeg op een drafje ontmoedigd af.

De 'ouwe' had den heelen dag toezicht gehouden, voortdurend in- en uitlopend.

De stokers hadden geladen zoo goed ze konden, maar de vijf haalden ze niet.

Angstig bleven ze voor de vuren, soms hoorend boven het geraas van 't opgooien' de zweepende kijfstem van den directeur, den jongen, driftigen heer, die op den koolhoop stond, en telkens vreesden ze dan dat het ergste komen zou, de veroordeeling tot de zwaarste straf:

'Ga maar heen!'

Want ze hadden al gehoord dat hij naar een stel andere stokers uitzag, en ze spanden zich tot het uiterste in.

Arjaon Putters had zijn handen doorgewerkt.

Ze kleefden bloederig aan den steel van zijn schop, maar hij stookte verwoed, opgewonden door de weifelende wijzers, die klommen naar

vier en drie kwart, dan weer terug zakten naar vier en een half en de roode vijf nooit bereiken konden.

Arjaon en zijn maat Driek Sanders werkten al een paar maanden in 't ketelhuis en konden den slag van 't stoken maar niet krijgen.

Ze wisten de kolen niet te spreiden tot achter over de vuurbedding, zóo snel te laden dat de vuren door den tocht niet te sterk afkoelden, en ze werkten zich dood in de geeselende hitte, ontmoedigd door de minachting van 't volk, dat in 't aangenomen stond en haastig vooruit wilde, geprikkeld door het ongeduld van den directeur, die wilde dat ze de fabriek de voordeelige snelheid gaven van de nachtploeg.

Als ze afgemat, koud van zweet dat hun onder de kleeren liep, even rustten, kwam soms aan de poort een koker schreeuwen dat hij zijn pan stil kon zetten, als dat zoo bleef met den stoomdruk; als de ouwe dan achter hen stond, zwegen ze, haat gloeiend in de oogen; maar kwam er een uit de fabriek als ze alleen waren, dan vloekten ze, onmiddellijk in bulderende ruzie met den arbeider. De kokers sarden voortdurend, kwamen drie, vier maal per dag binnenloopen om standjes te maken en lachten als ze elkaar vertelden in de de fabriek wat 'die kaffers in 't ketelhuis gezegd hadden'.

Toen om zes uur de nachtploeg opkwam, trokken ze haastig de jassen aan, naar buiten vluchtend voor de smadelijke meters, die vier en een half wezen, doodmoe, terneer geslagen, de dreigende fabriek afgejaagd door de minachting der nachtstokers en de ontevredenheid van den directeur, angstig bedankt te zullen worden omdat ze niet konden voldoen, en zwijgend gingen ze den dijk op, het donker in, lastig gevallen nu en dan door geestigheden van werklui die voorbij kwamen.

* * *

's Avonds bij 't opkomen ontmoette Kees op den dijk de beide schuursters, en terwijl Kaat verder ging bleef Bet een oogenblik praten.

‘Hoe is 't gegaon, dàar?’ informeerde hij.

‘Slecht, jò.’

‘Hoe da?’

‘Ze konne de vijf op geen stukke na hale, jò.’

Hij lachtte minachtend en Bet schaterde, plomp vóór hem, de handen zwaar op de breede heupen, maar Kees werd weer ernstig, stom opeens in ver gedroom, de oogen op de zwarte fabrieksgebouwen in de verte, onder den zwaar uiteenvallenden rookstraal van den hoogen schoorsteen.

Hij lette niet op Bet, die breed voor hem stond, het gezicht naar hem opgeheven, rond blozend

vleeschgezicht waarin volle bleekroode lippen iets open bleven.

Uit de verte kwam 't geraas der fabriek door de wijde stilte van den blauw neveligen voorjaarsavond, die stierf in lichtbrand achter de zwarte daken, waar de zon al diep weg was onder stille weening van avondkleuren.

‘Bè jij stil?’ waagde Bet te verwijten.

Hij zag op haar neer, opeens wakker.

‘Hoe da?’

‘Doe geen bek ope.’

‘Nou ja, 'k bè pas wakker. Mo'k j'is zoene?’

‘Jizzes nee, daar nie om, zeg.’

‘Nou dan nie.’

En hij ging verder zonder groeten naar de zwarte fabriek, in licht dampende verte niet meer denkend aan Bet, die Kaat na draafde, nu eerst geheel wakker uit zijn zwaren slaap van afgemat werkdier, dat droomerig stapt naar zijn werk in jarenverre gewoonte van elken dag, verstompt, gegeheel bevredigd door lange omhelzingen van den arbeid.

* * *

Bet was Piet Luidjes dochter.

De nu vijftigjarige stoker diende meer dan dertig jaar op de fabriek.

Als jongen werd hij er aangenomen, en onder het werk groeide van den schralen vagebond-arbeidersjongen een breede, taaie sjouwer, die twaalf uur aanéén bukde voor de vracht van zijn schop, en als zijn maat wegbleef twaalf uur over kon werken zonder te slapen.

't Ontzag voor 'de heeren' was als een koorts in hem geweest van 't oogenblik dat hij op de fabriek kwam, dreef hem voort in 't zwaarste werk.

Bij de drie directeuren waaronder hij achtereenvolgens gediend had, stond hij onveranderlijk aangeschreven als een goed sjouwer, doodwerker, die uitstekend te gebruiken was; maar de dertig jaren arbeid hadden zijn lichaam verschrompeld, drukten hem al naar den grond, en soms in doffe moedeloosheid voelde hij zich minder worden en meende te merken dat de directeur hem niet meer op prijs stelde; doch na lang tobben in zijn eenzelvig denken, berustte hij.

En nu leefde hij lijdzaam zijn leven uit van oud werkman, gevend in behoefte aan zware inspanning nog al zijn krachten, gewillig doende naar de orders van directeur en opzichter, gewoon benut te worden om kracht te doen in den eeuwigen arbeid; want alleen het werk had hem geheel bezeten, bezat hem nog, en buiten dat was er niets.

Aan zijn tafel, die hij niet voelde als zijn eigen, maar als eene waaraan hij wèl zitten mocht als hij wilde, zonder meer, zat hij zwijgend tusschen zijn groote jongens en meiden, nooit geheel gewasschen, als op zijn bankje in 't ketelhuis, en reeds na het eerste jaar van zijn trouwen lachte zijn wijf het minachtend uit in de buurt, dat die van hààr zoo'n droge was....

Alleen als 's morgens zijn boterhammen voor de fabriek niet op tijd gereed waren, schoot hij uit in een ongeduldig geknor, dadelijk overschreeuwd door zijn wijf of de meiden.

‘Nou, nou, hou je mond mar! Komt nog e trem!’

Als ze zijn broodzak op tafel smeten, nam hij hem op en ging zwaar stappend, als een paard dat den stal verlaat, de deur uit en den dijk op naar 't ketelhuis.

Hij had er in de twintig jaar dat hij er werkte een tiental maats naast zich gehad, die het er niet uithielden op den duur, heen gingen of stierven, goede en ongeschikte stokers, die hart hadden voor 't werk en die lui waren of bang voor den gloed, die hen verzengde, en den kouden tocht uit de groote buitenpoort, die den dood blies op hun natten rug. Maar een enkele

had hij er onder gekend als de jonge Kees.

Dat was er weer een die lust had in den arbeid, 's morgens de zware schop licht voelde als een stok in zijn handen, de eerste gangen spelend deed in kittelende krachtspanning van zijn sterke spieren.

Als hij 't in 't eerst aanzag, zelf al moe na zes of zeven uur werken, vertrok zijn zwart rimpelgezicht in een grijns van ijverzucht om het stoken van dien jongen, die hem de baas was; doch na eenigen tijd berustte hij, nog tevreden dat hij geen praatjes maakte en naar den 'ouwe' liep als hij in den na-nacht bij ongeluk eens insliep na een gang.

En ze werkten voortaan met elkaar, altijd in overeenstemming, met slechts één groote zorg: gedurende de lange werkuren op vijf te komen, langzamerhand elkaar onmisbaar achtend om de eer, de beste stokers der fabriek te zijn, waardig te kunnen blijven.

* * *

Nadat Kees zijn werkbroek had aangetrokken, bleef hij een oogenblik op het bankje, omsuisd door 't eentonig geraas der stokerij, in lichtdoorflitste schemering.

Hij dacht nu aan Bet, zich opeens herinnerend in stil gelukkig bedenken dat ze hem toch wèl graag mocht lijden, en langzaam kwam in zijn stille gedachten iets ongekend licht liefelijks, om zacht bij te weenen van verteederling. Dat hij dit voelde in 't ketelhuis, naast het schokkende stoompompje, voor den grauwen frontmuur, was hem zeer wonderlijk, en groot in innig gedroom waren zijn oogen in rustig gezicht.

Om negen uur kwam de directeur, bezag snel de meters en ging heen.

En na dit laatste bezoek droomde oneindige rust in het ruime nachtgebouw, en deden Kees en Piet ongestoord hun werk, de meters dwingend naar vijf, telkens tot felle inspanning opgewonden door den scherpen slag der hitte uit de vuren en der laaiende sintels, die ze bij 't schoonmaken voor zich ophoopten.

Kees werkte verwonderlijk licht dezen nacht, zonder inspanning de koolbonken weg slierend tot achter op de sissende vuurbeddingen, eens twee gangen achtereen nemend, toen oude Piet tegen den morgen wat vast ingedommeld was.

‘t Was altijd 'r vader.’

Hij stookte onvermoeid, heel den nacht blij liefde-denkend aan Bet, en toen hij haar om zes uur afwachtte op den koolhoop, voelde hij den

nacht van zwaar werk achter zich als een feestblijheid.

* * *

Om kwart voor zes kwam Bet het ketelhuis in, een wollen doek om heur schouders, 't gezicht rood geblazen door kouden morgenwind.

Ze kwam onwillig binnen, nog mokkend over zijn kort aangebonden wegloopen den vorigen avond; maar hij wilde niets merken, gaf haar een klapje tegen de dij, dat ze even lach-gilde.

Haar vader gluurde uit zijn hoek wie daar schreeuwde, maar trok snel het hoofd terug, bang voor een bestraffenden blik.

Kees en Bet stonden nu naast elkaar, tevreden, verliefd mompelpratend, Bet gelukkig glimlachend om zijn vriendelijkheid.

En opeens zag hij haar verlangend aan, haar geheel ziende in heur strak werkjak, de schort voor de zware dijen, en hij legde de armen om haar schouders, nam haar tegen zich aan, haar kussend op den mond; maar ze schrok, rukte zich los, snel omziend naar de poort of er niemand keek en, verschrikt door zijn plotseling verlangen ging ze het ketelhuis uit, achter haar zijn geschater, en buiten lachte zij nu ook, gelukkig, zijn kus nog op heur lippen, in haar glasklare,

grijze oogen een lichte neveling van verlangen.

's Avonds voor 't opkomen ging een troep werklui in de schemering over den dijk naar de fabriek, voorttrekkend tegen den jagenden vlaktewind, die stormde uit de nauwe wolkdonkere wereldholte waarin de zwarte fabriek groot lag.

Halfweg ontmoetten ze de schuursters, achterover hellend in den weeken duw der windvlagen, voor de beenen het dof ploffend wapperen der rokken, waarin heur sterke beenen vèr stapten. Ze gingen snel voorbij, gewoonte groetend:

‘Tje!’

En eenige mannen, brommerig, zonder gedachten:

‘Tje!’

De geluiden woeien weg in de wijdte, en haastig schoven de meiden voorbij, den avond in.

Wat verder zag Bet Kees op het paadje onder den dijk, groot stappend, de beenen dun in wapper-waaiende broek.

Hij zag haar niet en zij riep schel in 't windrumoer:

‘Hei daar! Zie geen kleine mense meer?’

Haar kameraad ging verder, zonder omzien.

Kees, onder den dijk, zag op naar Bet, die zwart stond tegen verre grijs lichtende avondlucht, éene hand aan heur losfladderend haar,

de andere op haar borst aan den omslagdoek.

Langzaam klom hij nu tegen de helling, en toen hij naast haar stond begon ze haastig te vertellen:

‘t Was van morrege weer raok, zeg. 'k Docht dat den ouwe stapelgek wier.

‘k Was net in de stokerij om heet water en daor komt-ie me binne zette om elf ure zoowat.

‘Wel weerlichts,’ zeit-ie, ‘t is zonde da'k 't zeg, is da nou stoke? Is da nou stoke?’

‘t Was 'm weer, zeg.

‘Wa nou?’ verwonderde zich Kees.

‘Nou enne toen zeit Arjaon Putters, die zeit:

‘God meneer,’ net eender, ‘we kanne nie gauwer’ en den ouwe der boven op:

‘Dan zal 't uit zijn,’ zeit-ie. ‘k Za me deur 'n stoker late dwinge!’

‘Nou Arjaon en Driek zagge zoo wit as 'k weet nie wà, da snappie; nou en nijdig, och wa was die ouwe nijdig!’

‘En toen?’ vroeg Kees minachtend, dadelijk partij nemend voor de dagstokers.

‘Nou enne toen zeit-ie nog:

‘Nee jullie motte pap ete,’ zeit-ie. ‘Jullie zijn bang và je werk en da kost mijn duite! - Maar je kan 'n Zaterdag aan de poort gezet worre!’ en toen met 'n vaartje de stokerij uit, met 'n kop as 'n stier en zukke ooge.’

‘Wel, wel!’ smaalde Kees nog, knikte en ging verder, gebukt tegen den wind.

In de goot wachtten de dagstokers en de kolentrainers stonden in de poort gereed heen te gaan, de blikken kruik op den rug, de jas dichtgeknoopt om hun vormeloos vergroeid werklif.

Oude Piet trok op 't bankje zijn voddige werkbroek aan over harige, zwarte dijen, peezig als paardepooten.

Toen Kees binnenkwam ging hij plomp naar de stokers:

‘Wa's da nou mè jullie?’ en Arjaon Putters, kort, breed werman van vijf-en-veertig, sjouwertype, kleine, donkere angst-oogen onder schrikachtig opgerimpeld voorhoofdsvel, wantrouwend tegenover Kees' belangstelling, gromde huilerig:

‘Ja da's 'n bakkie, zeg. We zijn der uitgegooid,’ en ziende, dat de ander niet lachte:

‘En me wijf ziek! Mo'j niet uitpoetse, zeg?’

Schreeuwerig betoogend nu, de zwarte, gewonde klauwhanden aan moedeloze armen zwaar naast zich optillend:

‘En kanne wij 't nou gebetere? Zeg nou zelf: kanne wij nou in twee maande stoke leere? Het iemand ons gezeid: Mo-je zoo doen of zoo doen? Zeg nou zelf....’

Maar in de morgenlichte poort riep zijn maat Driek Sanders hem, opgeschoten, jong arbeider, onverschillig in breede schouders, de handen in de zakken, toonend dat hij 't onnoodig vond er tegen die van de nachtploeg drukte om te hebben:

‘Of die 't kon schéle en of die er geen pret in hadde!’

In een hoek trok Arjaon haastig zijn voddige jas over zijn boezeroen, knoopte een rooden zakdoek om en draafde het ketelhuis uit, Driek en de trainers na.

En Kees bleef een oogenblik op den koolhoop, groot in rustige kracht, zwaar staande in 't lichtgewuif der gasvlammen, en zijn gezicht vertrok in een stillen lach van vreugde om den onmacht der dagploeg, die 't tegen hem en Piet had moeten opgeven, en dien nacht in heeten werklust joeg hij de meters naar vijf, stokend in 't geel gloeiende ketelhuis dat de veiligheidsfluiten haar angstgil spoten in den stormwind, die zwaar over de verre weidevlakten achter den schoorsteen stroomde.

Toen om zes uur de dagploeg weer opkwam, begonnen de stokers het werk al ontmoedigd door het gesnerp der veiligheidsfluiten, die dreunend loeide in de stokerij, waar koud morgenlicht wit omzocht, de laaiende nachtschijn der

vlamvelden doofde in de vierkante vuurmonden, en Kees bleef na 't aflossen een oogenblik toezien hoe ze stookten, de trainers naast zich, en hij lachte eens minachtend toen hij zag dat de wijzers wegzakten van de roode vijf.

Op eens zweeg de veiligheidsfluit van ketel vier, suizende stilte latend in de stokerij, en Kees zag nu dat ze de kolen niet voldoende spreidden over de roosters, de vuren te lang open lieten en de poorten niet vast genoeg aanduwden, en onverschillig de schouders optrekkend ging hij heen, nagedroomd door de stomp lachende trainers.

Buiten de poort ging de opzichter voorbij.

‘Zeg.’

‘Nou?’

Langzaam kwam Kees terug, onrustig de oogen in die van den baas.

‘Da's een bakkie met die lui, zeg.’

‘Wa zouwe die er ook van kunne?’ zei Kees, breed in zelfbewuste kracht, ruzieachtig uitvallend.

‘Nou da wou 'k zegge, mar als jullie.... jij en Piet, er nou ieder is één namme, dan konne jullie der wat op streek brenge, hè?’

‘Watte?’

‘Wel, as jij en Arjaon en Piet en Driek nou is ieder'n ploeg maakte, zoo gezeed.’

‘Lollig!’ verongelijkte Kees, toch geveleid door de veronderstelling van den opzichter dat hij van een slecht een goed stoker zou maken, en dadelijk besloten:

‘Anders - voor mijn part, zeg.’

Blok ging heen, bedenkend hoe hij den ouwe, die geen doorzicht duldde in zijn werklui als ze lieten blijken zelf te weten het te bezitten, zijn voorstel zóo voorzichtig doen zou, dat hij er niet driftig om werd.

Gejaagd kwam hij telkens terug in 't ketelhuis, waar de stokers zich aftobden voor de vuren, in een koorts van opwinding om de meedoogenlooze wijzers, die weer op vier en een half waren teruggezakt.

Ze deden hun gang zonder opzien, klein onder de minachting der trainers en der maats in de fabriek, die ontevreden waren dat ze zoo weinig centen maakten.

Blok zweeg over zijn plan, den directeur hier opwachtend om hem na de teleurstelling over de lage drukking voorzichtig in een paar onderdanige zinnnetjes zijn plan te zeggen, maar vóór negen reeds ontmoette hij hem in de fabriek.

‘Hoe gaat 't in de stokerij?’

‘Slecht, meneer.’

‘Slecht?’

Dadelijk gingen ze er heen, groot stappend door de uitgestrekte rumoerende fabriekslokalen en gangen.

Op den koolhoop voor de meters, in hittewalm van een vuur dat geladen werd, zag hij de wijzers op vier en een half, keek boos neer op de arbeiders in de goot, zwart bestoven, gebukt in 't werk, en driftig ging hij naar de poort, de opzichter stom naast hem.

In den kouden windstroom buiten bleven ze staan, bezig met de stokerij, de directeur mompeltvloekend, een diepe rimpelsnede van bedreiging tusschen de donkere dwingoogen, en voorzichtig nu begon Blok, onzeker, geschikte woorden zoekend:

‘k Heb al is gedacht meneer, as da kon gevonde worre.... U mot rekene, die kerels kennen 'et vak van stoker niet. As nou Arjaon Puffers met ouwe Piet, en Kees met Driek Sanders opkomme, dan krece ze de slag misschien beet.’

Hij zweeg, zijn vraagoogen onrustig betastend het verwonderd, wantrouwend gezicht van den directeur, die gerustgesteld echter door zijn voorzichtig, eerbiedig kijken toegaf.

‘Nou, pak dat zoo maar 's aan.’

‘Goed meneer, best.’

De directeur drentelde het ketelhuis uit, voor

de werklui rustiger opeens door 't heengaan zijner gevaarlijke boosheid, en Blok liet zich van den koolhoop afzakken in de goot, warmde een oogenblik zijn rug voor een der gesloten vuren en schrikte de stokers toen op, die een wagen met asch van de laatste schoonmaak laadden.

‘Zeg, jongens.’

Ze kwamen, de gezichten rookend, de monden open om zwarte tanden, angstooien vragend in Blok's gezicht.

‘De zaak is gezond, zeg. Jullie komme bij die van de nachtploeg.’

‘Al reit’ lachte Arjaon, de hand op de dij kletsend, tabaksspuw spuitend tegen een vuurpoort, en de stokers laadden den wagen verder, vroolijk opeens in de ontspanning van hun angst voor ontslag.

* * *

De oudste stokers, oude Piet en Arjaon, hadden de eerste week den dag en het gelukte hun niet op de vijf te blijven.

Piet werkte hard, verwonderd in 't eerst dat de meters zoo slecht rezen, zich inspannend tot het uiterste, maar telkens vielen de wijzers terug; toen begreep hij opeens dat Arjaon te min was, toch niet opmerkend wat hij verkeerd deed

bij 't laden, niet gewoon te letten op 't werk van een ander, in ieder geval te dom zijn maat uit te leggen hoe er gedaan moest worden, en twee dagen werkte hij zonder de spanning te kunnen bereiken, die hij vroeger met Kees voortdurend had, te zeer benadeeld door de ongeschiktheid van Arjaon, die geen slag van stoken had en na een gang of tien òp was.

En hij bleef stroef zwijgend voor de vuren, kwam niet meer op 't bankje, durfde geen rust nemen bij meters van vier en drie kwart, angstig voor het ongenoegen van den ouwe, die al eens gezegd had dat de dagploeg hem tegenviel, en hij stookte zonder zich rust te gunnen, alles angstvallig sekuur doende, tegen den avond bevend van afmatting.

Dan ging hij naar huis, gebogen onder de langdurige inspanning van den dag, pijnlijk stram in de lenden en armen door de lange hevige aanvallen op de onwillige vuren, en nu voelde hij zich snel minder worden, wist nu zeker dat hij geen twee jaar meer in de stokerij zou staan, eindelijk bezwijkende, verstijfd en verteerd door dertig jaren arbeid.

Den vierden dag tegen den avond kon hij zich niet langer verzetten tegen de vermoeidheid en viel in slaap op de bank.

Toen de directeur later kwam en Arjaon een snauw kreeg om een onhandigheid bij 't laden, verklikte hij in zijn angst voor ontslag dat ouwe Piet òp raakte en hij 't alleen niet àn kon.

Daarover kregen ze ruzie, en in de grauwe avondschemerige stokerij gingen de oude arbeiders elkander te lijf, redeloos door den angst voor naderende armoede.

* * *

Kees had Driek spoedig geleerd hoe hij laden moest, en hij had er binnen een paar dagen den goeden slag van, voortaan even heftig de volle schoppen uitslingierend over de uitgestrekte vuurbeddingen als zijn maat.

Zij vormden nù de beste ploeg en wisten te stoken, dat de veiligheidsfluiten gilden over de wijde vlakten om de fabriek en in stille nachten haar gerekt getoet overloelden tot in 't dorp.

Als de schuursters opkwamen liepen ze bij hen aan om een praatje te maken, en in den hoek bij de kleine verlopen stoommachine zaten ze dan, kijkend naar 't werken der jonge gasten, die zooveel stoom konden maken als ze wilden, lachten liefkoozend naar de strakke, verhitte gezichten, verliefd, wachtend een geschikt woord

of een kneepje van de vrijers, die het best verdienden van al 't fabrieksvolk.

Ze stookten gemakkelijk, snel hun schoppen uittellend, de vuurpoorten haastig dichtslaande met een stoot van den balaster, en als de directeur in 't ketelhuis kwam, zag hij het werken in de goot eens aan, ging tevreden heen, na even de meters langs den frontmuur gezocht te hebben in snel gewoontekijken.

En in lange werknachten vierden de jonge stokers feesten van kracht, spelend met hun schop, dansend in 't roode brandlichten der vlamvelden, gaande van 't eene vuur naar 't andere, de druipende gezichten in den scherpen slag der rosse gloeihitte, en hun jonge kracht ging als een koorts in de rumoerende fabriek, die daverde, volgejaagd haar aders, de metalen leidingen, door gloeienden stroom uit de ziedende ketels.